

TYRVÄÄN UUDEN KIRKON KEHITTÄMISEN TEOLOGINEN SELVITYS

13.8.2026

KIRKKOILA Oy

Mika K T Pajunen
Liturginen konsultti, TT AmO
www.kirkkotila.fi
040 4110220

TEOLOGINEN SELVITYS	3
1. TEOREETTINEN PERUSTA	4
A. JUMALANPALVELUKSEN MATRIISI	4
B. KIRKKOTILAN HISTORIALLISET MALLIT	7
2. TYRVÄÄN UUDEN KIRKON RAKENTAMINEN, MUUTOSTYÖT JA RESTAUROINTI	10
A. MUUTOS VANHASTA UUTEEN	10
B. TYRVÄÄN UUSI KIRKKO RAKENNETAAN	13
C. SEURAKUNTA OTTAA TILAN HALTUUNSA JA TEKEE AJANMUKAISIA MUUTOKSIA	19
3. UUDISTUVA JUMALANPALVELUSELÄMÄ MUUTTAA KIRKKOTILOJA	23
A. LITURGISEN LIIKKEEN VAIKUTUS MAAILMALLA JA SUOMESSA	23
B. VAIKUTUS TYRVÄÄN KIRKKOON JA NYKYTILANNE	27
4. SEURAKUNNAN TARPEET	32
5. MUUTOSIDEOIDEN ANALYYSI	35
KOKOONTUMISTILA	35
LIKKUMISTILA JA SEURAKUNNAN TILA	37
MUSIIKKITILA	37
HANKESUUNNITELMAN MUUTOSTEN KOKONAISUUS JUMALANPALVELUKSEN MATRIISISSA	42
JOHTOPÄÄTÖKSET	43
1. KIRKKO ELÄÄ JATKUVASSA MUUTOKSESSA	43
2. KIRKON MUUTOS ON PARADIGMAATTISTA	43
3. KIRKON MUUTTAMINEN EDELLYTTÄÄ ROHKEUTTA JA NÖYRYYTTÄ	45
KIRJALLISUUS	47
LÄHTEET	49

Teologinen selvitys

Teologinen selvitys auttaa seurakuntaa hahmottamaan kirkkotilaan ja kirkkotilassa tapahtuvaan toimintaan liittyviä kysymyksiä sekä selvittämään, millaisia tiloja ja toimintaa seurakunta tarvitsisi nyt ja ennen kaikkea tulevaisuudessa. Kirkkotilan osalta keskiöön nousee jumalanpalveluselämä, jota varten kirkko on rakennettu ja jota vasten kaikki tilassa tapahtuva toiminta suhteutuu. Jumalanpalveluksen syvärakenteen ymmärtäminen ja ihmisten tarpeiden tunnistaminen edellyttävät perehtymistä niihin merkityksiin, joita jumalanpalvelus ja kirkkotilat kantavat mukanaan ja välittävät tämän päivän ja tulevaisuuden käyttäjille.

Työn merkitys korostuu, kun kirkkotilaan tehdään muutoksia, joiden vaikutuksia arvioitaessa tulee ottaa huomioon ”yhtä lailla hengelliset, toiminnalliset, taloudelliset ja kulttuuriperinnön säilyttämiseen liittyvät näkökulmat”, kuten Museoviraston *Kirkollisten rakennusten hoito ja restaurointi* -opas kehottaa.¹ Tässä selvityksessä on kyse hengellisistä, toiminnallisista ja teologista näkökulmista Tyrvään uuden kirkon kehittämisessä, jotka täydentävät teknistä, taloudellista ja kulttuuriperinteen säilyttämiseen liittyvää osaamista kirkon uudistushankkeessa.

¹ Kirkollisten rakennusten hoito ja restaurointi 2020, 134.

1. Teoreettinen perusta

a. Jumalanpalveluksen matriisi

Kirkon kehittämisessä tulee hahmottaa, mitä varten kirkkorakennus on olemassa ja miksi sitä kehitetään. Kirkkorakennus on kristityille ennen muuta Jumalan kohtaamisen paikka. Kristityt uskovat Jumalan luoneen kaiken ja olevan kaikkialla läsnä. Siitä huolimatta kristityt kokoontuvat tiettyyn paikkaan kristittyjen joukkona, kirkkona (*seurakunta*) ja kutsuvat tätä paikkaa kirkoksi (*kirkkotila*). Kirkkotilaa ei ole olemassa ilman Jumalan kohtaamisen paikkaa kristittyjen yhteydessä, jumalanpalvelusta. Jumala ei asu käsin tehdyissä paikoissa, mutta luterilaiset kristityt uskovat Jumalan olevan läsnä sanassa ja sakramenteissa, siellä missä kaksi tai kolme kokoontuu hänen nimessään. Paikoilla on siis merkitystä. Ne todistavat uskosta, vetävät yhä uusia ihmisiä mukaan siihen ja antavat Jumalaan uskoville tilan kohtaamiselle toistensa ja Jumalan kanssa. Kirkkotilat voivat olla monikäyttöisiä ja niissä voidaan elää moninaista elämää, mutta kaikki mitä niissä tapahtuu, tapahtuu suhteessa tähän olemisen perustaan, Jumalan läsnäoloon kansansa keskuudessa.

Kristillisen jumalanpalveluksen juuret löytyvät jo Jeesusken ajan juutalaisuudesta, jossa Jumalan kohtaamisen paikkoihin lukeutuivat temppeli, synagoga, koti ja erämaa. Uusi testamentti todistaa siitä, kuinka kaikki nämä paikat esiintyivät myös Jeesusken toiminnassa. Myöhemmin nämä paikat jäivät osaksi kristittyjen uskontajua siten, että niihin liittyvä symboliikka ja olemisen tapa siirtyivät osaksi kirkon jumalanpalveluselämää.²

Temppeli oli kultillisen jumalanpalveluksen keskus, jossa suoritettiin Mooseksen laissa säädettyä uhripalvelusta. Temppeli ei niinkään ollut talo, jossa Jumala olisi asunut vaan paikka, jossa hän ilmestyi oman tahtonsa mukaan. Kristityt tulkitsivat myöhemmin temppelin uhripalveluksen Kristuksen tuoman pelastuksen esikuvaksi.

Ensimmäisen temppelin tuhon ja pakkosiirtolaisuuden myötä juutalaisten jumalanpalvelus siirtyi **synagogiin**, joissa luettiin ja selitettiin pyhiä kirjoituksia. Niistä tuli toisenlainen Jumalan kohtaamisen paikka, joka keskittyi hänen sanaansa ja läsnäoloonsa sanan kautta kansansa keskuudessa. Synagogia oli useita ja niitä voitiin rakentaa minne vain toisin kuin temppeli, joka saattoi olla vain Jerusalemissa. Synagogassa Jumalan kohtaaminen tuli todeksi Raamatun pyhissä kirjoituksissa sekä niiden ympärille kokoontuvassa yhteisössä. Sanasta tuli siirrettävä uskonto ja isänmaa, jonka saattoi ottaa mukaansa missä tahansa kansa kokoontui.

Kolmas Jumalan kohtaamisen paikka olivat **kodit**. Kodeissa uskoa harjoitettiin arjessa ja siirrettiin tuleville sukupolville. Kodeissa pyhitettiin lepöpäivä, sapatti, jonka merkitys uskon arkiselle elämiselle oli vertaansa vailla, ja vietettiin pääsiäisateriaa lain määräysten mukaan. Näin myös koti oli uskonnollisen rituaalin keskeinen paikka.

Yhdessä temppeli, synagoga ja koti kuvaavat uskonnonharjoituksen kulttuuria. Vastakulttuurisen voiman näille muodosti **erämaa**. Sisällytän tässä yhteydessä erämaahan kaikki Raamatussa mainitut luonnollisen vetäytymisen paikat kuten autiomaan ja vuoret, jotka olivat Jumalan kohtaamisen paikkoja tyhjyydessä ja

² Pajunen 2020, 151-154; 2023, 186-189.

elämän kaoottisten voimien keskuudessa. Erityisesti tämä kohtaaminen tapahtui profeettojen ja askeettien elämässä, jotka uskoivat kaiken Jumalan varaan.

TEMPPELI (T)	
SYNAGOGA (S)	KULTTUURI
KOTI (K)	
ERÄMAA (E)	VASTA-KULTTUURI
KANSA	AIKA/HISTORIA

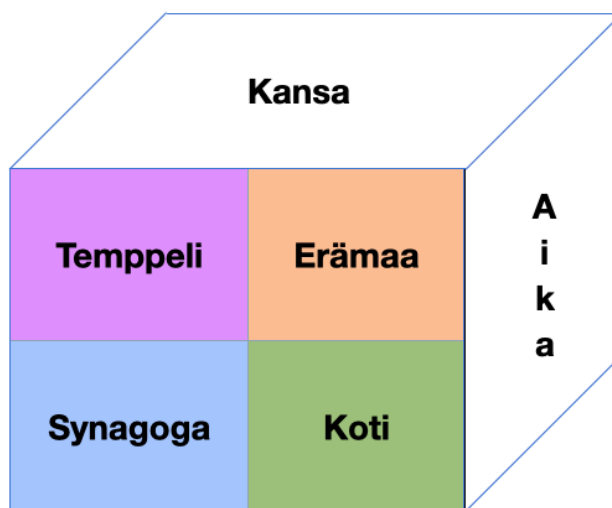
Kaavio 1. Jumalanpalveluksen synty sekä Jumalan kohtaamisen paikat Jeesuksen ajan juutalaisuudessa

Ensimmäisille kristityille Jumalan läsnäolo ei kuitenkaan sitoutunut niinkään paikkoihin sinänsä kuin Jeesuksen seuraajien yhteisöön ja sen yhteiseen kokoontumiseen. Erityisen hyvin tämä tulee esiin ehtoollista tarkasteltaessa. Ateria kristillisen jumalanpalveluksen muotona juontaa juurensa Jeesuksen aterioista ja Välimeren alueen ateriakulttuurista, josta tuli kristillisen jumalanpalveluksen perusta. Ensimmäiset kristityt kokoontuivat murtamaan leipää, rukoilemaan ja elämään yhdessä, jolloin he uskoivat ylösnousseen Kristuksen olevan yhä läsnä heidän keskuudessaan. Tähän yhteyteen syntyivät Uuden testamentin pyhät kirjoitukset, joita näissä kokoontumisissa luettiin ja tulkittiin Vanhan testamentin kirjoitusten rinnalla.

Ensimmäiset jumalanpalvelukset olivat samaan aikaan sekä muodollisia että vapaita ja niihin liittyi tiettyjä tehtäviä niin isännälle kuin muillekin. Ympäröivässä kulttuurissa isännän tehtävänä oli suorittaa tietyt uhrin ja lausua tietyt rukoukset. Vieraat asettuivat arvojärjestyksessä U:n muotoiseen pöytään, jonka äärellä syötiin makuulla. Aterialle saatettiin kutsua mukaan ihmisiä laajalti, myös palkollisia ja köyhiä, joista kannettiin vastuuta. Ateriat saattoivat myös olla poissulkevia ja niillä saattoi olla ohjelmaa.

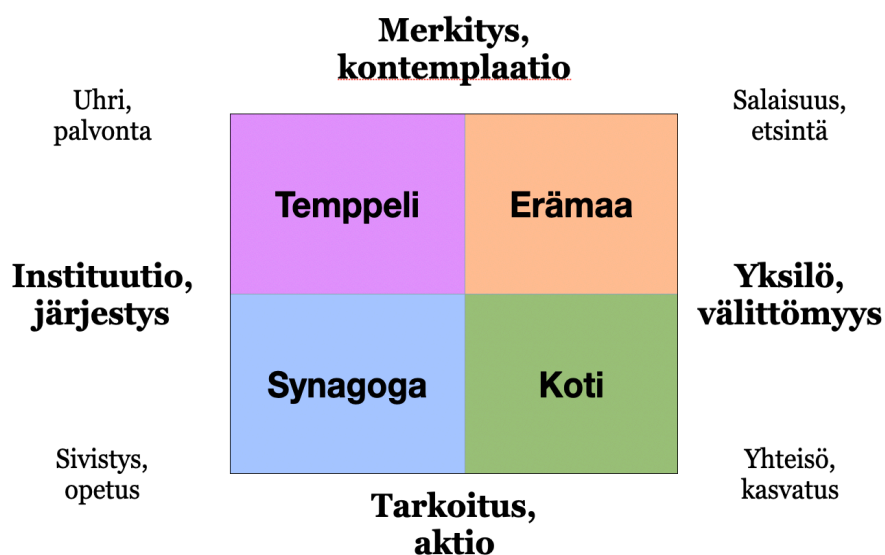
Jumalanpalveluksen vietto edellytti fyysistä tilaa. Ensimmäiset jumalanpalveluspaikat olivat kristittyjen koteja tai yleisiä, vuokrattuja tiloja kiirastorstain viimeisen ehtoollisen ylähuoneen tapaan. Joka tapauksessa kyseessä oli kodinomainen ympäristö, joka muuttui vähitellen pyhäksi tilaksi käytön myötä. Tavallisten seurakuntalaisten kodista tuli kirkon koti, *domus ecclesiae*. Vähitellen tilojen kasvaessa ja kun niitä alettiin rakentaa myös suoraan kirkkotiloiksi vahvistui ajatus Jumalan asuinsijasta ihmisten keskuudessa *domus Dei*. Nämä kaksi käsitettä on perinteisesti liitetty kirkkotilaan ja esimerkiksi uusimmassa Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkotilojen kehittämisessä on painotettu niistä molempia.³ Jumalanpalveluksen ja kirkkotilojen historiassa voidaan seurata, kuinka temppelin, synagogan, kodin ja erämaan perintö ovat painottuneet ja saaneet erilaisia tulkintoja eri aikoina siten, että Jumalan kansa, kristillinen kirkko on välittänyt Jumalan kohtaamisen ja läsnäolon kokemusta ja ymmärrystä yhä uusille sukupolville.

³ Saman katon alle 2019, 9.

Kuvio 1. Jumalanpalveluksen muutoksen perusteet

Olen luonut näiden Jumalan läsnäolon paikkojen pohjalta oheisen Jumalanpalveluksen matriisin, jolla voidaan hahmottaa eri seurakuntalaisten sekä koko seurakunnan jumalanpalvelusorientaatiota.

Kuvio 2. Jumalanpalveluksen matriisi

Jumalanpalveluksen synty ja kirkon historia osoittavat, että kaikilla kuvion orientaatioista on selvä kotipaikansa kristillisessä perinteessä, mutta että niiden asema ja merkitys ovat korostuneet eri tavoin eri aikoina ja eri paikoissa. Seurakunnan tehtävänä on nyt arvioida, miten eri tilat ja toiminnot palvelevat nykyistä jumalanpalveluselämää kaikkine orientaatioineen ja funktioineen.

b. Kirkkotilan historialliset mallit

Richard Kieckhefer (2004) on jakanut kirkkotilan kolmeen perusmalliin: perinteiseen sakramentaaliseen, perinteiseen protestanttiseen ja moderniin yhteisölliseen kirkkotilaan.⁴ Kaikki kolme kirkkotilan perusmallia juontuvat erilaisin painotuksin edellä esitetystä yhteisestä perustasta.

Perinteinen sakramentaalinen kirkkotila vakiintui Rooman käännettyä kristilliseksi ja kristittyjen omaksuttua roomalaisen julkisen tilan, *basilikan* oman kirkkorakennuksensa perustaksi. Tähän tilaan kristityt sijoittivat oman liturgisen toimintansa ja symboliikkaansa. Aikaa myöten basilikassa vietetyssä jumalanpalveluksessa alkoivat korostua temppelipiirteet, jolloin keskeiseen osaan ehtoollisessa nousivat uhraamisen ja palvomisen teemat rikkaaseen symboliikkaan yhdistettynä.

Liike luo perinteisen sakramentaalisen kirkkotilan pitkäikäiseen tilaan dynamiikkaa erityisesti kulkueiden eli prosessioiden kautta, jotka yhdistävät palveluksen toimittajia ja seurakuntaa. Tilan keskeisenä fokuksena on uhraamista varten rakennettu alttari. Koko tilan välitön esteettinen vaikutus on tämän- ja tuonpuoleisen välisessä dramaattisessa vuorovaikutuksessa ja kävijöiden mielessä symbolinen resonanssi kasvaa ajan kuluessa korkeaksi. Tilassa on keskeisen alttarin lisäksi myös paljon muita liturgisia keskuksia ja tekijöitä, jotka asettuvat toistensa lomaan ja luovat monipuolisen kokonaisuuden.⁵

Perinteinen protestanttinen kirkkotila syntyi reformaation kirkkojen rakentaessa omat kirkkonsa, jolloin tar koituksena oli korostaa pyhien kirjoitusten lukemista ja tulkintaa sekä julistusta ja opetusta Jumalan koh- taamisen pääasiallisena muotona. Tila rakennettiin tällöin yhä enemmän sanan ehdoilla ehtoollisen jää- dessä harvinaisemmaksi, joitakin kertoja vuodessa toistettavaksi erityiseksi riitiksi, jossa korostuivat sen tiedolliset ja yksilön pelastukseen liittyvät tekijät. Jumalanpalveluksessa korostui sanan vastaanottaminen, joka tapahtui ennen kaikkea kuulemalla ja näkemällä, kukin omalle paikalleen hyvin järjestäytyneenä.

Kun tilan dynamiikka rakentuu puheelle, on perusteltua järjestää se auditoriomaisesti kuulemista ja seura- kunnan vastausta varten. Keskeiseksi fokuksiksi tulee tällöin tilan täyttävien penkkien yläpuolelle nouseva saarnatuoli. Tilalla on itsessään matala symbolinen resonanssi ja sen tehtävänä on ennen muuta tarjota ylentävä järjestys seurakunnan opetukselle ja sivistykselle. Tilaa voidaan käyttää moniin eri tarkoituksiin, joita sen keskeinen fokus ohjaa.⁶

Modernissa yhteisöllisessä kirkkotilassa korostuu jumalanpalveluksen juhla- ja yhteysluonne, joka liittyy sille osallistuneet toisiinsa ja Kolmiyhteiseen Jumalaan. Messun toimittajiksi ei tulkita vain pappia vaan koko seurakunta, jota kutsutaan yhdessä rukoilemaan ja viettämään juhlaa mahdollisimman usein, ylei- simmin ainakin joka sunnuntai ja kirkollinen pyhäpäivä. Seurakuntalaisten suhteisiin pyritään rakentamaan kodinomaista lämpöä ja tiloja, jotka palvelevat yhteisönrakentamista. Tilalla on lukuisia keskeisiä fokuksia ja sen dynamiikka muuttuu siirryttäessä kokoontumistiloista jumalanpalvelustilaan. Välittömän esteettisen vaikutuksen tavoitteena on tuottaa vieraanvarainen tila jumalanpalveluksen viettoa varten ja sen kumuloi- tuva symbolinen resonanssi on keskitasoa. Tila on monikäyttöinen ja sen käyttöä ohjaa pitkälti tilallinen dynamiikka.⁷

⁴ Jaottelu Kieckhefer 2004, 11-15.

⁵ Kieckhefer 2004, 11.

⁶ Kieckhefer 2004, 11.

⁷ Kieckhefer 2004, 11.

Kun Kieckheferin teoriaa soveltaa Jumalanpalveluksen matriisiin, voidaan todeta, että kaikissa edellä esitetyissä historiallisissa perusmalleissa voidaan viettää rikasta ja syvää jumalanpalveluselämää samalla, kun jokainen niistä ohjaa seurakunnan elämää tiettyyn suuntaan ja korostaa tiettyjä piirteitä. Perinteinen sakramentaalinen tila korostaa edellä esitetyistä piirteistä erityisesti temppelin, perinteinen protestanttinen synagogan ja moderni yhteisöllinen kodin piirteitä. Samalla on syytä todeta, että harva Suomen luterilaisista kirkkotiloista palvelee nykyisin puhtaasti vain tiettyä jumalanpalveluksen perusorientaatiota, vaan valtaosa tiloista on eri aikoina syntyneiden ratkaisujen ja kehityskulkujen lopputuloksia sekä kompromisseja, joissa molempien mallien erilaiset piirteet painottuvat eri tavoin.

Luterilainen kirkkotila on perinteisesti rakentunut alttarin ja saarnatuolin, sanan ja sakramenttien, yhteydelle. Lutherin reformaatio poisti ehtoollisenvietosta suurimman osan siihen kuuluvaa uhrisymboliikkaa, mutta säilytti painotuksen Jeesuksen todellisesta läsnäolosta sekä sanassa että ehtoollisen leivässä ja viinissä. Pohjoismaissa tämä merkitsi tilojen osalta hyvin konservatiivista uudistusta, jossa jatkuivat sekä temppelin että synagogan piirteet jälkimmäisten kasvaessa etenkin valistuksen myötä. Jos kirkkotila ja siellä vietetty jumalanpalveluselämä tarjosivat itsessään niukasti mahdollisuuksia kodin ja erämaan teemojen käsittelylle, löysivät nämä ilmaisutapansa toisaalta. Suomessa kodin piirteet saivat sittemmin omailemisen ilmaisun etenkin pietistisessä seuraperinteessä, jonka lisäksi kansanuskonnollisuudessa erämaan teemat ovat eläneet ainakin luontohengellisyydessä luostarikilvoittelun kadottua reformaation myötä.

Moderni arkkitehtuuri muutti Suomessa 1900-luvun kuluessa erityisesti uusien kirkkojen ulkomuotoa sekä sisätilan symbolista ilmaisua, mutta tätä vähemmän kirkkosalin toiminnallista muotoa ja jumalanpalveluksen perusorientaatiota. Etenkin alttarialue ja saarnatuoli edustivat toiminnallista jatkuvuutta, jonka johdosta käsikirjan mukaista jumalanpalvelusta on mahdollista viettää hyvin samalla tavoin eri aikoina rakennetuissa kirkoissa. Tämän lisäksi osa moderneista kirkoista rakennettiin ehkä enemmän monumentaaliarkkitehtuurin ehdoilla itsenäisiksi taideteoksiksi kuin sinne kokoontuneen yhteisön ehdoilla toimiviksi jumalanpalvelustiloiksi. Kirkkotilojen toiminnalliset muutokset jäivät siten teologiselta merkitykseltään usein vähäisiksi. Muutosta edusti lähinnä joidenkin tilojen monikäyttöisyys, jossa painottui kirkkotilojen ja seurakuntatalojen yhteys. Tällaisissa tiloissa korostui helposti uskon arkisuus siten, ettei jumalanpalvelustila tiettyä kalustusta lukuun ottamatta juuri eronnut aikakauden muista julkisista tiloista. Tilan tehtäväksi nähtiinkin lähinnä tarjota paikka Jumalan kohtaamiselle arkisesti sanan ja sakramenttien vaikutukseen kokoontuneen seurakunnan keskellä, minkä tuli johtaa palveluun sekä lähiyhteisössä että yhteiskunnassa.

Suomalaiseen yhtenäiskulttuuriin ja tätä seuranneeseen kansankirkollisuuteen oli myös helppoa liittää ajatus siitä, että sama hyvä palveli seurakunnan jokaista jäsentä samalla tavalla, eikä tarvetta eriyttämiseen juuri ollut tiettyjä ikäkausien tai kieleen liittyviä kysymyksiä lukuun ottamatta. Tämä näkyi erityisen hyvin jumalanpalveluksessa aikana, jolloin valtaosa luterilaisista suomalaisista jakoi itsestään selvästi käsityksen siitä, mitä jumalanpalveluksessa tapahtui ja millaista tilaa sitä varten tarvittiin.

Yhtenäiskulttuurin murtumisen ja hengellisyyden monimuotoistumisen myötä on kuitenkin noussut tarve pohtia kirkon palvelutehtävää uudella tavalla ja miettiä, miten seurakunnan tila mahdollistaa Jumalan kohtaamisen parhaiten omassa ajassamme. Viimeisimmässä uskonnon sosiologisessa tutkimuksessa on huomattu myös se, kuinka perinteiset paikan metaforat tavoittavat huonosti oman aikamme hengellisiä ja

henkisiä etsijöitä, joita puhuttelevat pikemminkin *tien* kuin paikalleen jäämisen kielikuvat.⁸ Ehkä juuri näitä vaeltajia voisivat parhaiten palvella kirkkorakentamisessa harvinaisemmat erämaan teemat.

Tien metaforassa keskeistä on itsenäinen liike. Perinteinen sakramentaalinen kirkkotila oli itse asiassa rakennettu liikkumista varten. Siinä koko jumalanpalvelus on ikään kuin pyhiinvaellus kohti kaikkein pyhintä. Moderni yhteisöllinen kirkkotila puolestaan korostaa yhteisöä itseään ja siinä tapahtuvaa toimintaa, mikä mahdollistaa kaikkien yhteisön jäsenten osallisuuden. Perinteistä protestanttista kirkkotilaa taas leimaa tietty staattisuus ja siten levollisuus tai paikalleen jääminen, josta selkeimpänä osoituksena toimii tilan täyttäminen kiinteillä penkeillä. Aikamme haasteisiin kuuluukin liikkeen palauttaminen jumalanpalvelukseen. Samalla on hyvä huomata, että kaikki edellisten tilojen ominaispiirteet tukevat jotakin hyvää ja joidenkin seurakuntalaisten osallisuutta. Seurakunnan tehtävänä on nyt arvioida, millaista osallisuutta ja mahdollisuutta Jumalan kohtaamiseen halutaan kirkossa tänään tukea ja viestiä.

Kirkkotilaa voi tässä pohdinnassa verrata soittimeen.⁹ Kirkon rakentamisessa ja korjaamisessa on tällöin kyse samasta kuin soittimen rakentamisessa. Samoin kuin soittimen kohdalla pääasia ei ole instrumentti itsessään vaan musiikki, jonka se mahdollistaa, viritetään kirkkotila lopulliseen käyttöönsä siellä vietettävässä jumalanpalveluselämässä. Kyse on siitä, miten tila ja toiminta tukevat ja täydentävät toisiaan.

⁸ Etenkin amerikkalaisen uskonnollisuuden muutosta on kuvannut näin Wuthnow 1998, mutta sama muutos on nähtävissä kaikkialla läntisessä maailmassa.

⁹ Näin esimerkiksi Duthilleul 2019.

2. Tyrvään uuden kirkon rakentaminen, muutostyöt ja restaurointi

a. Muutos vanhasta uuteen

Tyrvään uuden kirkon suunnittelemista ja rakentamista voidaan tarkastella muutoksena suhteessa seurakunnan vanhaan eli Pyhän Olavin kirkkoon. Myöhäiskeskiajalla rakennettu harmaakivikirkko oli käyttöön otettaessa perinteinen sakramentaalinen kirkkotila, johon päti Kieckheferin kuvaus pitkämäisen tilan ja monien liturgisten keskustien dynamiikasta, joita liike yhdisti toisiinsa, ja jossa pyhyys ikään kuin tiivistyi sen keskeisiä liturgisia polttopisteitä lähestyttäessä. Näistä merkittävin oli kuoriaidan sisäpuolella ollut pääalttari sekä sen ulkopuolen sivualttarit, joiden lisäksi muita selviä liturgisia keskuksia olivat muun muassa kirkon keskivaiheilla todennäköisesti sijainnut kastepaikka sekä asehuone, jossa toimitettiin esimerkiksi ensimmäiset kasteeseen liittyneet pyhät toimitukset.

Luterilainen reformaatio poisti tiettyjä keskiaikaisen jumalanpalveluksen piirteitä sekä aikaa myöten myös muutti kirkkotilaa. Reformaation voidaan katsoa edenneen kolmessa vaiheessa. Näistä ensimmäinen eli valtiojohtoinen reformaatio verotti kirkon aarteita etenkin tarpeettomiksi tai jopa haitalliseksi katsottujen jalometalleja sisältäneiden välineitten kuten vuonna 1558 takavarikoitujen ristin ja monstranssin osalta. Paljon kuitenkin jäi myös ennalleen etenkin kirkkotaiteessa.¹⁰

Reformaation toisessa vaiheessa etenkin papit omaksuivat uuden uskon periaatteet ja sovelsivat niitä jumalanpalveluselämään, julistukseen ja opetukseen. Tähän liittyi sopimattomien elementtien poistaminen tai muokkaaminen uuteen uskoon sopiviksi. Niinpä Pyhän Olavin kirkon Marian kruunaamista kuvannut alttarikaappi järjestettiin 1600-luvulla uudelleen siten, että Maria poistettiin ja kaappi sai selvästi vain kristologisen painotuksen.¹¹ Samaan uudistukseen kuuluu mitä todennäköisimmin myös sivualttarien poistaminen ja kuoriosan uudistaminen luterilaisten periaatteiden mukaan 1653.¹² Sitä vastoin kuoriaita poistettiin vasta 1770-luvulla länsilehterin rakentamisen yhteydessä.¹³

Pyhän Olavin kirkko sai näiden muutosten myötä yhä selvemmin Kieckheferin perinteisen protestanttisen kirkkotilan piirteitä menettämättä kuitenkin täysin aiempaa sakramentaalista perustaansa. Tila muovattiin palvelemaan niin sanan julistamista kuin sakramenttien toimittamista siten, että salin hallitsevaksi elementiksi nousi alttarin rinnalle saarnatuoli. Kirkon penkit täyttivät seurakuntalaisten tilan asettaen heidät säädylisesti omalla paikalleen arvojärjestyksessä merkkihenkilöt ja vallankäyttäjät lähimmäksi pääalttaria suvuittain ja taloittain, miehet keskikäytävän oikealle eli eteläpuolelle, naiset keskikäytävän vasemmalle eli pohjoiselle puolelle, köyhien ja osattomien jäädessä kauimmaksi kirkkosalin takareunoille ja lehtereille.¹⁴ Luterilainen penkkijärjestys sekä ilmensi että ylläpiti yhteisön hierarkiaa.

Reformaation kolmas vaihe kosketi kansan uskonnollisuutta, jonka muutos kesti kauiten ja jota vanhan kirkon olemus myös epäilemättä vastusti. Pyhässä Olavissa säilyi rikas, perinteinen kuvamaailma vielä pitkään reformaatiokauden jälkeenkin. Tämä näkyi vielä kirkon viimeisessä kunnostuksessa ennen käytöstä

¹⁰ Hiekkänen 1997, 7-9; Hiekkänen 1998, 265.

¹¹ Pirinen 1996, 98; Hiekkänen 1997, 7; Hiekkänen 1998, 265.

¹² Hiekkänen 2018, 265.

¹³ Hiekkänen 1997, 9.

¹⁴ Hiekkänen 2003, 146-147; Piilonen 2007, 392-393.

poisjäämistä, kun Andreas Löfmark maalasi vuonna 1780 läntisen lehterin peileihin viimeisen tuomion ja opetuslapsia sekä pohjoisen lehterin peileihin ristintien perinteisine kuva-aiheineen.¹⁵

Maalauksen aihe on huomattava siitäkin syystä, että kirkkoon sijoitettu ristintie kuului perinteiseen fransiskaanihurskauteen, mutta tuli vähitellen vuodesta 1731 lähtien hartaudentarjoituksen muodoksi kaikkiin roomalaiskatolisiin kirkkoihin.¹⁶ Niinpä on erikoista, että vielä 1700-luvun lopulla juuri tämä aihe päätettiin ottaa koristamaan luterilaista seurakuntakirkkoa. Epäilemättä maalausten koettiin sopivan vanhan kirkon olemukseen, joka painoi kuva-aiheiden valinnassa valistuksen ja pietismin sisällöllisiä painotuksia enemmän. Toisaalta teemat nousivat suoraan Raamatusta, jonka lisäksi kirkkotaide on aina ollut ekumeenista ja rajat ylittävää. Ehkä Tyrväällä ei osattu tällä kohtaa rakentaa vastakkainasettelua käytännössä kaukana vaikuttaneeseen uudempaan roomalaiskatoliseen perinteeseen.

Kirkkotaiteen ohella vanhaa symbolimaailmaa edusti myös hautauskulttuuri, joka yhdisti toisiinsa elävät ja kuolleet, ajassa kamppailevat ja perille päässeet hyvin konkreettisella tavalla. Pyhässä Olavissa valtaosa vainajista haudattiin vielä 1700-luvun lopulle saakka kirkkoon.¹⁷ Muuttuvasta ajasta todisti kuitenkin papipissäädyn esitys kirkkoon hautaamisen lopettamisesta vuonna 1779. Uudet hautapaikat kirkkoissa kiellettiin 1783, kun taas lopullisesti kirkkoon hautaaminen kiellettiin vasta vuonna 1822.¹⁸ Senkin jälkeen vainajat saivat leposijansa kivimuurien ympäröimästä kirkkomaasta, jonka kautta kirkkoon kuljettiin ja jonne oli toki haudattu jo aiemminkin.¹⁹

Muuttuvat ajat tuntuivat etenkin jumalanpalveluselämässä. Reformaation myötä seurakunnan jumalanpalvelus yksinkertaistui ja muuttui siten, että siinä korostuivat sekä saarna että ehtoollinen ja rippi sille valmistavana toimituksena. Aikaa myöten palvelus yksinkertaistui entisestään ja keskittyi sanan opettamiseen, jota edelsi erillinen rippitoimitus. Ripissä korostuivat katekismuksen osaamisen tiedolliset piirteet yksittäisen omantunnon tutkimisen ohella.²⁰

Messu säilyi sunnuntain pääjumalanpalveluksen muotona, joskin muuttui sanajumalanpalvelukseksi, jollei sille tullut ehtoollisvieraita. Aikaa myöten ehtoollisaktiivisuus harveni monin paikoin 1600-luvun useammasta vuotuisesta ehtoolliskäynnistä kohti keskimäärin yhtä pakollista vuotuista ehtoolliskäyntiä 1700-luvulla. Kirkossa tuli käydä, joskaan tämä ihanne ei koskaan täysin toteutunut ja papiston valvonnan kohteena olikin lähinnä pitkäaikaisten poissaolojen ilmaantuminen.²¹

Tietyt pyhät vuodesta muodostuivat erityisiksi rippipyhiksi, jolloin oli mahdollisuus käydä ehtoollisella, kun taas muutoin saarnatuolista toimitetusta sanajumalanpalveluksesta tuli jumalanpalveluksen yleisin muoto. Rationalismin ja pietismin vaikutukset voimistuivat 1600-luvun loppua kohti. Tämä näkyi muun muassa käsikirjauudistuksessa, joka voimisti virren veisuuta perinteisten liturgisten osien kustannuksella.²²

Luterilainen kirkkotila vakiinnutti kirkonpenkeistä seurakuntalaisten tilan ja asetti heidät omille paikoilleen sanan kuulijoiksi. Penkeistä kuuli ja näki ennen muuta saarnatuoliin mutta usein huonommin alttarille. Lu-

¹⁵ Hiekkänen 1997, 9.

¹⁶ Murray & Murray, Devonshire Jones 2014, 582-583.

¹⁷ Kolari 1968, 21.

¹⁸ Gardberg 2000, 207.

¹⁹ Kolari 1968, 21-22.

²⁰ Laasonen 1991, 70-72, 166-167, 232-233.

²¹ Laasonen 1991, 232-234; 323-324; Tuhkanen 2005, 125-126;

²² Laasonen 1991, 232-234; 323-324; Tuhkanen 2005, 125-126; Yates 2008, 26; Laitinen 2017, 233-235.

terilaisen puhdasoppisuuden ohjeet kiinnittivät myös papin toiminnan tiettyihin paikkoihin, jolloin ylimääräisestä liikkeestä tuli vähitellen häiriö, josta pyrittiin ohjein ja kurinpidolla eroon. Liikkeen vähetessä vähäinkin liike voimistui.

Seurakuntalaiset jatkoivat kuitenkin vanhoja perinteitä niin, ettei luterilaisen yhtenäiskulttuurin ihanteiden mukainen hyvä tapa, kuri ja järjestys aina toteutuneet, vaan penkeissä saatettiin seurustella naapureiden kanssa ja käydä kiistaa kunkin oikeasta paikasta. Jumalanpalveluksen rauhan saattoivat myös rikkoa kirkossa juoksentelevat koirat tai pilaileva nuoriso.²³ Vaikka julistus ja jumalanpalvelusjärjestys oli muuttunut aikakauden valistusajatuksiin ja pietismin uskonnollisiin ihanteisiin paremmin sopiviksi, liittyi vanhassa kirkossa käyntikokemukseen edelleen voimakas keskiajalta saakka ammentava kuvamaailma sekä tuntuva ymmärrys sukupolvien ketjusta, joka liitti elävät ja kuolleet toisiinsa sekä kirkkoon, johon kokoonnuttiin istumaan omalle perheen ja suvun paikalle yhteisön arvohierarkian mukaan.

Jumalanpalveluksen matriisi

Reformaation seurauksena Tyrvään Pyhän Olavin kirkko alkoi muuttua Kieckheferin perinteisestä sakramenttaalisesta tilasta yhä enemmän perinteiseksi protestanttiseksi tilaksi, joskin tämä muutos eteni vähitellen pitkän ajan kuluessa. Tilassa korostuivat siten edelleen sekä temppeli-orientaation piirteet etenkin siinä, miten ehtoollinen toimitettiin, mutta kasvavissa määrin myös synagoga-orientaatio etenkin tilan uuden jäsenyyksen, penkkien ja saarnatuolin sekä saarnan ja opetuksen korostumisen myötä.

Koti- ja erämaaorientaatioiden piirteiden voidaan ajatella ilmentyneen kirkollisessa elämässä esimerkiksi hautauskulttuurin muodossa. Suvun ja läheisten haudat tarjosivat paikan niin erämaaorientaatiota tukevalle hiljentymiselle kuin kotiorientaatiota tukevalle oman tilan korostukselle, joka toteutui selvimmin kirkon ja kirkkomaan hautasijoissa. Keskiaikaisen tilan ja osin käytäntöjen jatkumo mahdollisti seurakuntalaisille kohtalaisen osallisuuden omien hautojensa ja penkkiensä käyttöön, vaikka kirkko olikin luterilaisella ajalla erityisesti hengellisen esivallan ja yhteisön normien määrittämä tila.

²³ Laasonen 1991, 162-163, 232; Laitinen 2017, 235.

b. Tyrvään uusi kirkko rakennetaan

Vanha kirkko jäi kuitenkin auttamatta liian pieneksi ja niin päätettiin rakentaa uusi. Uuden kirkon rakentamisessa näkyivät oman aikansa ihanteet. Ensivaiheessa haluttiin rakentaa aikakaudelle tyypillisin kirkkorakennus eli 1600-luvun lopulta lähtien Pohjoismaiden luterilaisten kirkkojen parissa yleistynyt tasavartinen ristikirkko, jonka lisätoiveena olivat sisäsakaroiden viisteet, jotka avaisivat avaramman keskeistilan.²⁴ Toive ristikirkosta oli siinäkin mielessä ymmärrettävä, että varhaisessa vaiheessa seurakunta anoi kustannusten pelossa senaatilta lupaa rakentaa kirkko puusta.²⁵

Vaikkei toive puukirkosta toteutunutkaan, seurasi arkkitehdiksi tullut Pehr Johan Gylich muutoin pääosin tilaajan ohjeita, mutta toi suunnitteluun oman näkemyksensä, jonka ansiosta lopullisesta kirkosta tuli tilaajan alun perin kaavailemaa katedraalimaisempi. Tasavartinen ristikirkko laajeni itävarresta siten, että toivotun sakariston tilalle tuli kokonainen sakaraa jatkanut seitsenseinäinen kuori, jonka molemmille puolille tulivat symmetriset siipirakennukset, joista pohjoiseen sijoittui sakasti. Läntiseen sakaraan taas sijoituivat molemmille puolille suuret tornit. Kyseessä oli ensimmäinen Suomessa rakennettu kaksitorninen kirkko, jonka lisäksi kirkko oli mahdollisesti omana aikanaan maan suurin ja muodoltaan vaativin tiilirakennus, joka jätettiin tarkoituksella rappaamatta.²⁶

Tyrvään kirkkoa tutkinut Marja-Liisa Rönkkö arvelee kirkon arkkitehdin Gylichin tunteneen ja saaneen vaikutteita Lontoon suuren palon jälkeen kaupungin merkittävimmältä jälleenrakentamisen kirkkoarkkitehdiltä Christopher Wreniltä. Rönkkö tunnistaa Tyrvään kirkon torneissa vaikutteen Wrenin *St Peter upon Cornhill* -kirkon torneista ja näkee tietyn yhteyden myös Wrenin päätyöhön eli Lontoon St Paul'sin katedraaliin:

Vaikka tätä suunnatonta kirkkoa ei missään muussa mielessä voi rinnastaa Tyrvään kirkkoon, on ”oikeanlaisen kirkon” perusidea yhteinen: pohjakaavana venytetty risti, jonka keskellä kohoaa kupoli, ja jonka toisessa päässä on särmikäs kuori ja toisessa kaksoistorni.²⁷

Rönkön vertaus Lontoon St Paul'siin on mielenkiintoinen ja ansaitsee tarkemman paneutumisen. Wrenin alkuperäinen suunnitelma oli koostunut kahdesta eri tilasta: suuresta neliskulmaisesta jumalanpalveluslistasta sekä tämän länsipuolelle kaavaillusta, erilaisia kokoontumisia varten suunnitellusta pyöreästä eteishallistasta. Uusi tuomiokirkko olisi tämän suunnitelman mukaan rakentunut auditoriomaiseksi seurakunnan tilaksi, jonka tehtävänä oli varmistaa se, että kaikki näkisivät ja ennen muuta kuulisivat jumalanpalveluksen. Suunnitelma ei kuitenkaan tarjonnut riittävästi tilaa suurien kokoontumisten varten ja tuli siten hylätyksi.²⁸

Wrenin seuraava versio puolestaan perustui tasavartiselle ristille, jonka keskiosan päälle tuli suuri kupoli. Suunnitelma muistutti huomattavasti Donato Bramanten alkuperäistä suunnitelmaa Rooman Pietarin kirkosta, mutta tuli osaltaan hylätyksi, koska työn tilaaja halusi perinteisempää tuomiokirkkoestetiikkaa. Suunnitelmaan ei nimittäin sisällynyt keskiaikaiseen tapaan pitkää alttarin ja kirkkosalin erottavaa kuoria, jolloin seurakunta olisi tullut huomattavasti lähemmäksi itään sijoitettua alttaria. Tämän lisäksi suuren keskikupolin äärelle sijoitettu saarnatuoli olisi tehnyt keskiosasta käytännössä auditoriomaisen.²⁹

²⁴ Rönkkö 2005, 51; Yates 2008, 34.

²⁵ Piilonen 2007, 364.

²⁶ Rönkkö 2005, 59-61, 67; RHS 2026, 28.

²⁷ Rönkkö 2005, 124.

²⁸ Halgren Kilde 20, 135-136.

²⁹ Halgren Kilde 20, 136.

Jeanne Halgren Kilde kuvaa Wrenin lopullista suunnitelmaa, jossa Pietarin kirkon innoittama suuri uusklassinen kupoli sijoittuu latinalaisen eli itä- ja länsivarsiltaan pidennetyn ristin keskelle, ”innovatiiviseksi – ja voitaisiin jopa sanoa postmoderniksi – kompromissiksi”.³⁰ Juuri tämä sama muoto toteutuu Rönkön mukaan Tyrvään kirkossa, tosin St Paul’sia paljon pienemmässä mittakaavassa. Mittasuhteiden johdosta Tyrvään kirkossa toteutuu myös Wrenin toisen suunnitelman pyrkimys tehdä kirkon keskiosasta saarnatuoli-johtoisesti auditoriomainen, mikä soveltui erinomaisen hyvin aikakauden suomalaiseen saarnatuoli-johtoiseen luterilaiseen jumalanpalveluselämään.

Halgren Kilde arvioi St Paul’sin teologista merkitystä suhteessa aiempaan tuomiokirkkoon:

”Wrenille klassismista innoituksensa saaneen rakennuksen onnistuminen ei juontunut keskiaikaisten goottilaisten kirkonrakentajien näkemysten mukaisesti taivaan jumalaisen kauneuden kopioinnista vaan rakennuksen tilallisesta rationaalisuudesta, joka juonsi juurensa täysin ihmisen osaamisesta ja kyvyistä.”³¹

Sama muutos symbolimaailman on nähtävissä myös Tyrvään vanhan ja uuden kirkon välillä pienemmässä mittakaavassa. Tyrvään uusi kirkko ei ollut enää keskiaikaisten kirkkojen tapaan rakennettu jumalallisen järjestyksen ja kauneuden mikrokosmukseksi vaan pikemminkin ilmentämään Jumalan luomaa rationaalista maailmaa, jonka ihminen ottaa omilla kyvyillään ja taidoillaan haltuunsa.

Tosin Gylichin suunnittelun suunta näyttää olleen jossain määrin päinvastainen kuin Wrenillä. Siinä missä Wren koetti tehdä tulipalossa tuhoutuneen keskiaikaisen tuomiokirkon tilalle modernia auditoriomaista muotoa, johon kerta kerralta lisättiin keskiaikaisen tuomiokirkon piirteitä, oli Gylichin lähtökohtana tilaajan toivoma auditoriomainen ristikirkko, johon hän lisäsi katedraalimaisia pitkäkirkon piirteitä. Auditoriomaisuutta tukevaksi yhteiseksi piirteeksi jäi suuri keskikupoli, jonka laidalle kohoava suuri saarnatuoli mahdollisti seurakuntalaisten kuulemisen ja näkemisen. Sitä vastoin Gylichin ratkaisussa itäsakaran pidentäminen vei pohjois- ja eteläsakaroiden penkeissä istuvilta seurakuntalaisilta entisestään mahdollisuuksia nähdä alttarille.

Gylichin pyrkimystä tehdä tasavartisesta ristikirkosta tavallista juhlavammin katedraalimainen tukee myös kirkon alkuperäinen penkkisuunnitelma, joka koostui perinteisistä penkkikortteleista, joista ensimmäiset oli sijoitettu antifonaalisesti vastakkain aivan kuin muistuttamaan keskiaikaista tuomiokirkon pääkuoria. Kyseessä on hyvin pelkistetyssä muodossa sama lisäys kuin Wrenin viimeisimpään suunnitelmaan lisätyssä tuomiokirkon kuorissa. Toisaalta samanlainen vinopenkkijärjestys löytyi toki jo tietyssä mielessä myös Pyhän Olavin kirkosta, joskin aivan alttarin läheisyydestä.

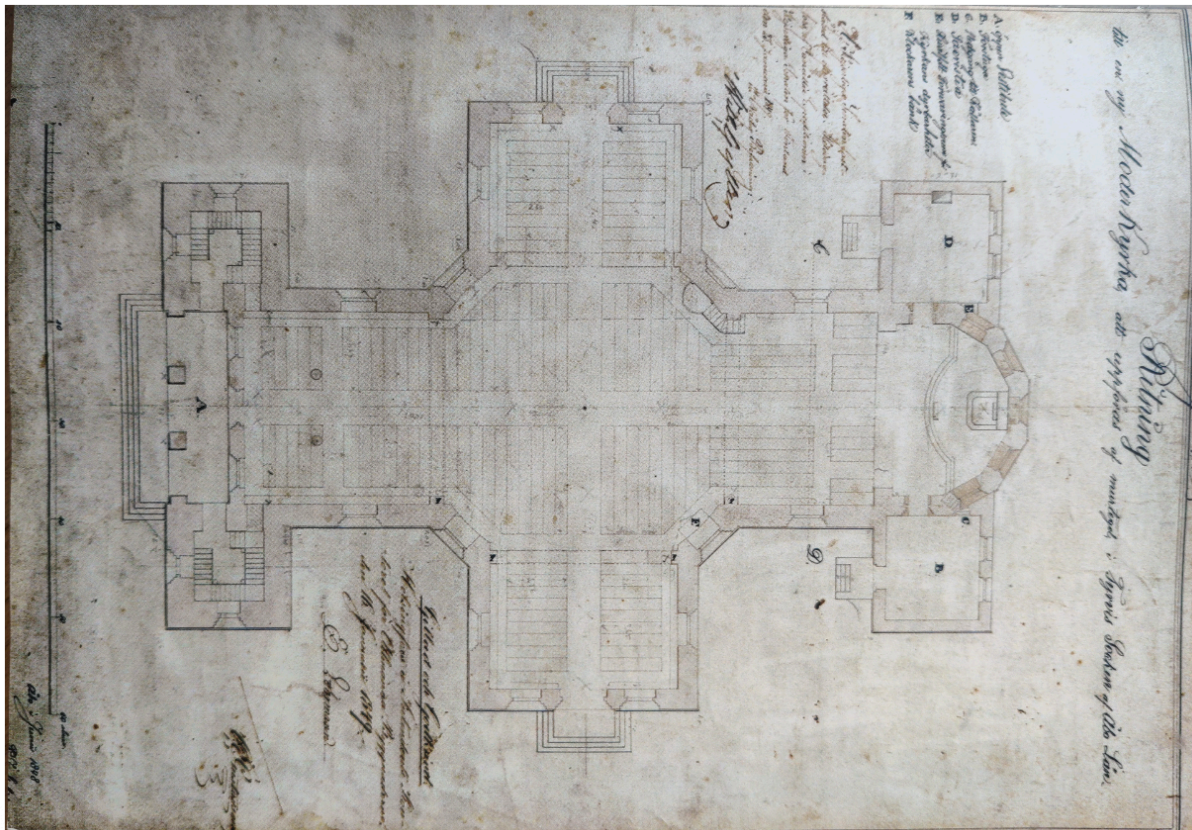
Sen sijaan esimerkiksi C. L. Engelin Turun palon jälkeiseen Turun tuomiokirkon penkkisuunnitelmaan vuodelta 1828 vinopenkit eivät vielä kuuluneet, vaan tuomiokirkko täyttyi itään kohdistuneilla penkeillä, kunnes vastaavat kirkkosalin etuosan vinopenkit tulivat sinne ilmeisesti vasta suljetuista penkkikortteleista luopumisen yhteydessä vuonna 1884.³² Sitä vastoin kirkkosalin basilikamaisessa muodossa voidaan nähdä viitteitä Turun tuomiokirkkoon, jonka pääalttari oli sijoitettu 1600-luvulla apsidimaisesti äärimmäisenä idässä

³⁰ Halgren Kilde 20, 137. In the end, Wren developed an innovative – one might even say postmodern – compromise, erecting his St. Peter’s-inspired neoclassical domed cathedral on the medieval Latin cross footprint and situating the dome at the crossing.

³¹ Halgren Kilde 20, 137. For Wren, the success of the classically inspired building resulted not from the building’s replication of the divine beauty in heaven, the view taken by the medieval builders of the Gothic cathedral, but from its spatial rationality, derived entirely from human knowledge and ability.

³² Gardberg 2000, 228, 250; Turun tuomiokirkon RHS 2023, 33.

avautuvan keskiaikaisen Kaikkien Pyhien kappelin itäseinään, joskin jälleen viitteellisesti ja paljon pienemmässä muodossa.³³

Tyrvään uuden kirkon pohjapiirustus P. J. Gylich 1848.³⁴

Lopputuloksena oli näin Tyrvään uusi kirkko, joka oli katedraalimaisilla piirteillä varustettu seurakuntakirkko. Tilallisesti seurakuntalaiset olivat ajan protestanttisiin kirkkoihin tyypillisellä tavalla sekä horisontaalisesti että vertikaalisesti erotettuja liturgisista keskuksista lukuun ottamatta muutaman kerran vuodessa tapahtunutta ehtoolliskäyntiä alttarialueella. Tila teki näin itsessään seurakuntalaisesta enemmän katselijan ja kuuntelijan kuin aktiivisen osallistujan, joka rooli oli varattu ennen muuta papille ja kanttorille sekä mahdolliselle kirkkokuorolle tai muille muusikoille.³⁵

Kuvattu järjestys näkyy hyvin yllä olevassa Gylichin pohjapiirroksessa, jossa kirkkosalin kupolin koillis-laidalla nousee seurakunnan ylle majesteettinen saarnatuoli, jota vastaa pienempänä kaakkoislaidan lukkarinpenkki. Näistä itään ja alttarin väliin sijoittuvat vinopenkit yhtäältä erottavat alttarialueen keskiaikaisen kuorin tapaan varsinaisesta kirkkosalista sekä toisaalta takaavat eteläisen eli perinteisen miestenpuolen parhaiden paikkojen seurakuntalaisille suoran näköyhteyden sekä saarnatuoliin että alttarille. Vaikka kirkon täyttivät tässä vaiheessa vielä ovelliset penkkikorttelit, ei uuteen kirkkoon välttämättä tehty enää penkkijärjestystä, jotka katosivat muutenkin käytöstä 1800-luvun loppua kohti. Tilallinen hierarkia säilyi kuitenkin epäilemättä ihmisten mielissä vielä pitkään varsinaisten virallisten järjestysten poistuttua.

Toisin kuin edeltäjänsä, pieneksi jäänyt Pyhän Olavin kirkko, säteili Tyrvään uusi kirkko nyt aivan uudella tavalla avaruutta ja valoa, joka jäsensi jokaisen sanankuulijan edelleen omalle paikalleen sanan alle ja kohti

³³ Laitinen 2017, 231.

³⁴ RHS 2026, 34.

³⁵ White 1964, 120.

Jumalan tuonpuoleisuutta osoittavaa alttarialuetta.³⁶ Jumalanpalveluskäytössä se palveli erityisesti sanan kuulemista kirkon pääosassa eli kirkkosalin täyttävissä penkeissä sekä välitti esteettisesti klassisia, rationaalisia piirteitä ja alttarin osalta pyhää kauneutta.

Erityisen selvästi symbolimaailman muutos tuli näkyviin Gylichin kirkon kuvamaailmassa, joka poikkesi merkittävästi edeltävästä kirkosta. Keskiajan ja luterilaisen ortodoksian rikas kuvamaailma korvaantui vaa-leilla sävyillä ja suurilla selvillä pinnoilla sekä ikkunoiden luomalla valon ja avaran tilan maailmoilla. Maailma oli nyt rationaalinen ja selväpiirteinen tila, jossa julistettu Jumalan sana loi järjestystä seurakuntalaisten asettuessa siististi omille paikoilleen. Jälkimmäistä tuki myös uuteen kirkkoon siirryttäessä toimineen kirkkoherra Carl Efraim Liliuksen vanhan kirkon viimeisessä jumalanpalveluksessa lukema kuulutus, jossa sakan uhalla kehoitettiin seurakuntalaisia hyvän järjestyksen mukaiseen käytökseen, johon ei kuulunut liikkuminen kirkossa palveluksen aikana tai nouseminen penkkien laidolle istumaan.³⁷

Gylichin suunnitelmaan kuului kuitenkin joitakin kuvia, jotka keskittyivät pääasiassa seitsenseinäiseen kuoriin. Kuvien hankinta jäi myöhempään ajankohtaan ja lopulta Gylichin kaavailemien seitsemän freskon sijaan saatiin kolme kuorin keskimmäisiin seiniin ripustettua alttaritaulua, joiden maalaajaksi tuli oman aikansa suosituin alttaritaulumaalari Robert Wilhem Ekman, joka toteutti muun muassa Turun tuomiokirkon pääkuorin uudet freskot.³⁸

Myös kirkon maalauksissa on nähtävissä teologinen painopistemuutos. Siinä missä keskiaikaiset alttarit ja alttarikaapit veistoksineen, pyhänjäänöksineen, kynttilöineen ja suitsutuksineen korostivat Jumalan pysyvää läsnäoloa kansansa luona, osoittivat modernin ajan alttarimaalaukset Jumalan tuonpuoleisuuteen ja ikuisen sanoman totuuteen seurakunnan keskuudessa. Välittäjänä näille kahdelle oli toiminut luterilaisen ortodoksian ajan tyypillisin alttaritauluaihe eli suuri ristiinnaulitseminen ja sen alla ehtoollisenasettaminen, jotka osoittivat yhteyttä alttarin sakramentin ja Kristuksen kertakaikkisen ristinuhrin välillä.³⁹

Tyrvään kirkon alttarimaalauksissa voidaan toki nähdä näitä teemoja, muttei enää aikaisempaan tapaan siten, että yhteys syntyisi alttarilla vietettyyn ehtoolliseen, joka alkoi teemana yleisesti väistyä 1800-luvun alkupuolelta lähtien. Sen tilalle keskimmäiseksi aiheeksi tuli Kristuksen kirkastuminen, joka on tutkimuksessa tulkittu Kristuksen jumalallisuutta korostavaksi vastaukseksi saksalaista radikaaliteologiaa ja maallistumista vastaan, jolla koetettiin houkutella erityisesti sivistyneistöä takaisin yhtenäiskulttuuriin.⁴⁰ Oliko tämä vaara todellinen Tyrvällä jää avoimeksi.

Seurakunnan aiempaan kuvamaailmaan verrattuna kirkon pääkuva-aihe rakentui nyt kolmesta maalauksesta, jossa ristiinnaulitseminen vasemmalla osoittaa Kristuksen inhimilliseen kärsimykseen, kuolemaan ja syntien sovittamiseen, kun taas ylösnouseminen oikealla osoittaa hänen lopulliseen voittoonsa kuolemasta. Näiden välissä keskellä kuva kirkastusvuoresta osoittaa Kristuksen jumaluuden jo hänen ihmiselämänsä aikana yhdistäen Vanhan ja Uuden testamentin tapahtumat toisiinsa. Yhdessä nämä kuvat todistavat historiallisesta Jeesuksesta, joka on elänyt ihmisen elämän, mutta joka on nyt ylösnousseena ja tuon puoleiseen korotettuna Vapahtajana todella ikuinen ja elävä Jumalan Poika.

³⁶ Rönkkö 2005, 83.

³⁷ Kökkö 2005, 12.

³⁸ Rönkkö 2005, 89-94.

³⁹ Hanka 1997, 104-105.

⁴⁰ Hanka 1997, 105.

Kuoria eli alttarialuetta lukuun ottamatta Tyrvään uuden kirkon kuvaohjelma oli hyvin niukka. Gylichin oman suunnittelun kohdalla se rajoittuu oikeastaan saarnatuolin koristeluun sekä urkuparven fasadin keskellä olevaan joutseneen, jonka Rönkkö on osoittanut tulevan Berliinin musiikkitalosta.⁴¹ Joutsenen valinta kirkon ainoaksi arkkitehdin valitsemaksi kuva-aiheeksi tuntuu jokseenkin erikoiselta. Tyypillisempi joutsenta lähelle tuleva kuva-aihe olisi pelikaani, jonka uskottiin ruokkivan poikasiaan omalla verellään ja jonka katsottiin näin viittaavan Kristukseen ja ehtoolliseen. Kuvan nokka ei kuitenkin osoita pelikaanin tapaan rintaan vaan ulospäin.

Tyrvään uuden kirkon urkuparven fasadin joutsenaihe.

Ehkä joutsen-teema liittyi berliiniläisen esikuvan lisäksi aikakauden yleiseen henkeen liittäen jo antiikista tutun teeman nousevaan suomalaiseen kansallistunteeseen. Joutsen esiintyykin Kalevalassa sekä monien suomalaisten runoilijoiden tuotannossa puhtauden ja kauneuden vertauskuvana, jonka lisäksi sillä on kuvattu ihmisen, hänen unelmiensa ja isänmaan kauneutta.⁴² Ekumeenisten laajempaan kristikuntaan liittyvien taideaiheiden sijaan, uuden kirkon symboliikka liitti kirkon laajempiin kulttuuripiireihin eurooppalaisessa todellisuudessa.

Kokonaisuudessaan seurakunnan kirkon kuvaohjelma muuttui uuden kirkon myötä keskiaikaisesta immanentista tämän puoleisesta pyhydestä modernin ajan transsendentiin tuonpuoleiseen pyhyteen. Tässä mielessä kirkko ennemminkin osoittaa käsitteellisesti Jumalan iankaikkisuuteen kuin tuo sen materiaalisesti koettavaksi. Kyseessä on tässäkin mielessä ilmeinen muutos perinteisestä sakramentaalisesta perinteeseen protestanttiseen kirkkotilaan, jossa tosin sanan sakramentaalisuudesta todistivat edelleen korkealle penkkien yläpuolelle noussut, jyrävä jumalallisin symbolein varustettu saarnatuoli sekä kaukaiseen itään asetettu alttari, jolla seurakunta nautti alttarin sakramentin erityisissä hetkissä muutamina kertoina vuodessa. Muina aikoina alttarialue jäi helposti toiminnallisesti käyttämättömäksi mutta kontemplatiivisesti katselluksi orientaatiopisteeksi, joka muistutti Jumalan jylhästä tuonpuoleisuudesta.

⁴¹ Rönkkö 2005, 76-79.

⁴² Biedermann 2004, 94.

Taiteen ohella toinen merkittävällä tavalla kirkon kokemiseen liittynyt muutos syntyi hautauskulttuurista. Uuteen kirkkoon ei enää haudattu sisälle vaan hautapaikaksi tuli ensin kirkkorakennuksen ulkopuolella ollut kirkkomaa ja myöhemmin Roismalaan perustettu uusi hautausmaa. Yhteiskunnallinen kehitys johti muutoinkin eri instituutioiden eriytymiseen sekä ammattimaistumiseen. Tyrvään kirkon suunnittelu ja rakentaminen aloitettiin ajalla, jolloin seurakunta oli paikallisyhteisön keskeinen viranomainen lähes kaikessa. Kuitenkin hyvin pian kirkon valmistumisen jälkeen syntyi kirkosta erillinen kunnallishallinto, jonka johdosta seurakunta alkoi yhä enemmän keskittyä omaan tehtäväänsä kunnan kantaessa päähuolen muun muassa köyhäinhuollosta, sairaanhoidosta ja koululaitoksesta. Pitkään tiet silti kulkivat vielä yhdessä samaan suuntaan. Valtaosa tyrvääläisistä kuului edelleen luterilaiseen seurakuntaan ja jäsentyi tarpeen tullen samana yhteisönä eri toimijoiden alle.

Jumalanpalveluksen matriisi

Gylichin luoma katedraalimainen seurakuntakirkko tuki aikakauden ihanteiden mukaisesti synagogaorientaatiota. Korkealle kirkkosalin yläpuolelle nouseva saarnatuoli antoi mahdollisuuden sanan julistamiseen ja opettamiseen paikasta, jonne seurakunta näki ja kuuli. Samalla saarnatuolin majesteettillisuus yhdessä kuoriapsidiin sijoitetun alttarin kanssa tukivat temppeliorientaatiota ja jossakin määrin kirkon ollessa tyhjänä tai hiljaisena myös erämaaorientaatiota aikakauden luterilaisten ihanteiden mukaisesti omalla etäisellä estetiikallaan. Sitä vastoin kotiorientaatiolle tila ei antanut erityisen hyviä puitteita. Sen mittasuhteet, estetiikka ja toiminnallisuudet ohjasivat hiljaiseen ja arvokkaaseen käytökseen, jossa ei ollut tilaa seurakuntalaisten omalle ilmaisulle tai toiminnalle ennalta määrättyjä osallistumisen muotoja kuten virrenveisuuta lukuun ottamatta.

c. Seurakunta ottaa tilan haltuunsa ja tekee ajanmukaisia muutoksia

Kirkon elämään kuuluu prosessi, jossa seurakunta ottaa kirkon vastaan ja muokkaa sitä sukupolvien käytössä omiin tarpeisiinsa. Tyrvään Pyhän Olavin kirkon kohdalla tämä muutos pysähtyi, kun uusi kirkko otettiin käyttöön, ja Markus Hiekkänen saattoi kirjoittaa tästä kirkon oppaaseen vielä palon aattona:

Sen hylkääminen pysähdytti kirkoille ominaisen muuttumisen aikojen vaihtelussa ja kirkko on nyt korvaamaton muistomerkki ajasta ja ajattelusta, joka vallitsi muissakin kirkoissamme 1600—1700-luvuilla ja vielä 1800-luvun alkupuolella.⁴³

Tällaisena Pyhä Olavi säilyikin lähes puolitoista vuosisataa, ensin käyttämättömänä ja sitten kesäisenä museokirkkona, kunnes eteen tuli traumaattinen, pakon edessä suoritettu jälleenrakentaminen. Sitä vastoin uuden kirkon kohdalla inhimillinen elämä opetti kirkon käyttäjiä vähemmän dramaattisesti sopeutumaan eteen tuleviin muutoksiin.

Uuden kirkon kohdalla huomattiin hyvin pian se, kuinka suuri lämmittämätön tila ei kestänyt lämpötilan vaihteluja, eikä ehkä myös koskesta noussutta kosteaa ilmaa, joka johti välittömiin korjaustarpeisiin.⁴⁴ Kunkin korjaukselta toi mukanaan myös mahdollisuuden vastata muihin esiin nousseisiin tarpeisiin. Nämä voidaan jakaa rakennusteknisiin välttämättömiin sekä esteettisiin ja toiminnallisiin tarpeisiin. Keskityn tässä jälkimmäisiin etenkin siinä merkityksessä, kun ne koskettavat seurakunnan uskoa ja elämää.

Ensimmäisenä jumalanpalveluselämään välittömästi vaikuttaneena muutoksena kirkkoon hankittiin urut B. A. Thulélta Kangasalta vuonna 1883. Urut kuuluivat jo alkuperäisiin kaavailuihin ja niitä sekä korjattiin tarpeen mukaan että uusittiin tästä lähtien tulevissa suuremmissa korjauksissa vuosina 1933 ja 1986.⁴⁵ Urkujen tuleminen kirkkoon voimisti jumalanpalveluselämän juhlavuutta sekä voimistuvan virren veisuun myötä myös yhteisöllisyyttä antaen tukensa näin sekä Jumalanpalveluksen matriisin temppeli- että koti-orientaatioille.

Urkujen hankinnan aikaan ajoittuvat myös suunnitelmat parantaa seurakuntalaisten osallisuutta lämmitystä parantamalla. Tästä tuli korjaustöiden kestoteema, jossa alkuperäistä kamiinalämmitystä parannettiin aikaa myöten kunkin aikakauden mahdollisuuksien mukaan yhdessä ikkunoiden ja muiden kirkossa viihtyvyyteen vaikuttavien tekijöiden kanssa. Osallisuutta paransi myös vuonna 1923 kirkkoon tullut sähkövalo, jonka jälkeen kirkon sähköisten järjestelmien uusiminen ja ajanmukaistaminen tuli osaksi ajanmukaisten päivitysten listaa. Tämä merkitsi 1900-luvun loppupuolelle tultaessa valaistuksen lisäksi myös säännöllistä äänentoiston uusimista.⁴⁶ Muuttunut jumalanpalveluselämä ja kirkon käyttö on merkinnyt oman aikakautensa apuvälineiden ottamista sananjulistamisen, musiikin sekä osallisuuden tueksi.

Edelleen kirkkoon vähitellen tullessiin osallisuuden palveluihin kuuluvat erilaiset seurakuntalaisten kulkemista ja osallisuutta helpottavat luiskat, kaiteet ja wc-tilat. Luiskat ja kaiteet ovat yleistyneet kirkossa 1900-luvun lopulta lähtien. Sitä vastoin käymälä on ollut kirkossa alusta alkaen, mutta lienee sakastiin sijoitettuna tarkoitettu alun perin lähinnä työntekijöille. Laajempaan käyttöön sellainen saatiin vuoden 1938

⁴³ Hiekkänen 1997, 9.

⁴⁴ Rönkkö 2005, 131.

⁴⁵ Rönkkö 2005, 129-131, 135; RHS 2026, 41, 55, 87.

⁴⁶ Rönkkö 2005, 91; RHS 2026, 43-89.

korjauksen yhteydessä, jossa uusi wc-tila sijoitettiin ulos uuden lämpökeskuksen yhteyteen.⁴⁷ Tästä lähtien laajempaan käyttöön tarkoitettu wc on sijainnut toisessa rakennuksessa kirkkomaalla kirkon ulkopuolella.

Teknisten muutosten rinnalla kulkivat myös esteettiset ja sisustukseen liittyvät toiminnalliset muutokset. Kirkon sisätilaa modernisoitiin dramaattisella tavalla jo 1890-luvulla, jonka muutoksen yhteydessä kirkko sai tumman uusrenessanssiväriytyksen ja kuorin viisi keskimmäistä ikkunaa koristeelliset värilasit. Maalaus suoritettiin ”yksityisen kustannuksella” ja kyseessä lieenee muutoinkin ollut kirkkoherra Johannes Bäckin johtaman korjaustoimikunnan toimellaan yksittäisen jäsenen piirilääkäri ja arkkitehti Otto Stenbäckin näkemys, joka ei kuitenkaan enää seuraavalla vuosikymmenellä täysin tyydyttänyt seurakunnan uusia vastuunkantajia. Taloudellisesta syystä tuolloin päädyttiin kuitenkin tekemään vain välttämättömät korjaustoimenpiteet.⁴⁸

Suurimmat muutostyönsä kirkko koki 1930-luvun uudistuksissa, joissa ensin uusittiin urut ja niiden yhteydessä urkuparvi vuonna 1933 ja sittemmin koko kirkon sisäasu vuonna 1938. Arkkitehtinä muutoksissa toimi Bertel Strömmer. Uudistusten taustalla oli seurakunnan tarve korjata ja ajanmukaistaa kirkkoansa siten, että se sai niin uuden keskuslämmityksen kuin penkkijärjestyksen, jossa edessä olleet vinopenkit poistettiin, penkeistä poistettiin ovet, niiden määrää vähennettiin kulun helpottamiseksi sekä kallistusta muutettiin istumismukavuuden parantamiseksi. Muutoksiin kuului myös kirkon monikäyttöisyyden lisääminen muuttamalla sakastia vastapäätä ollut arkisto- ja kirjastohuone toimitus- ja kokoushuoneeksi.⁴⁹

Ehkä suurimman muutoksen kirkko kuitenkin koki alttarialueen ja koko yleisilmeensä osalta. Kirkon sisäväriytyksensä muuttui vaaleaksi palaten lähemmäksi alkuperäistä ja seinät saivat uusia koristemaalauksia sekä ristisakaroitten segmenttipäättyihin taiteilija Antti Salmenlinnan freskot, pohjoiseen *Pietari vajoaa aaltoihin* ja etelään *Hyvän paimenen*.⁵⁰ Merkittäväntä muutosta Strömmer kaavaili kuitenkin kirkon alttarialueelle kuoriin, jota Rönkkö (2005) kuvaa osuvasti:

Tärkein muutos tapahtui kuorissa. Strömmer piti kuoriosan ”taiteellista vaikutusta suuren kirkkosaliin verrattuna heikkona”, mikä johtui hänen mielestään ”häiritsevistä peräikkunoista” ja siitä, että kuori liittyi kirkkosaliin liian suoraan, vailla korotuksia. Hän suunnitteli kuorin kokonaan uudelleen esittämällä lattiatasoa nostettavaksi ja sijoittamalla kuoriaukon molemmin puolin palloon ja ristiin huipentuvan papyruspylvään. Holvikaareissa oli ”tilaa sopivalle lauselmalle”. Näin kuori olisi saanut ikään kuin kehykset. Keskimmäiset viisi ikkunaa oli muurattava umpeen, jolloin alttaritauluista keskimäinen voitiin nostaa muita ylemmäs ja sijoittaa korkokuva sen alle. Tämän kaiken toteuttaminen alttarikaiteen uusimisineen olisi tehnyt kuorista koristeellisemmän, tyyliin jota nykyään kutsutaan art decoksi.⁵¹

Suunnitelmasta toteutettiin lopulta lattian korotus 45 senttimetrillä, keskimmäisen alttaritaulun korotus ja Väinö Richard Rautalinin *Jeesus pesee opetuslasten jalat* -korkokuvan sijoittaminen sen alle sekä ikkunoiden umpeen muuraus. Syyksi kuorin ikkunoiden poistolle on esitetty sekä alttaritaulujen suojaamista kon-

⁴⁷ RHS 2026, 59.

⁴⁸ Rönkkö 2005, 131-135; RHS 2026, 45-51.

⁴⁹ Rönkkö 2005, 135-140; RHS 2026, 55-59.

⁵⁰ Rönkkö 2005, 13-140.

⁵¹ Rönkkö 2005, 140. Art deco on erityisesti maailmansotien välissä vaikuttanut art nouveausta, funktionalismista ja kubismista vaikutteita saanut koriste- ja sisustustyyli, joka on saanut nimensä ranskan sanoista *arts décoratifs* eli koristetaiteet.

denssivedeltä että ikkunoista tulevaa häikäisevää valoa. Rönkkö kuitenkin näkee todelliseksi syyksi tummasävyisen kirkon ja kirkasväristen ikkunoiden luoman liian suuren kontrastin, jonka luomaan kuorin hämäryyteen katosivat niin alttaritaulut kuin alttaripalveluskin.⁵²

Näin suuren esteettisen muutoksen kohdalla on hyvä pysähtyä pohtimaan niiden taustalla vaikuttaneita motiiveja. Strömmer mainitsee sellaiseksi ”heikon taiteellisen vaikutuksen”, joka koostuu yhtäältä häiritsevästä ikkunoista ja toisaalta kuorin liittymisestä liian suoraan kirkkosaliin. Oletan että tämän käsityksen taustalla samoin kuin jo aiemmissa Stenbäckin muutoksissa ovat vaikuttaneet oman aikansa kirkkoa koskevat esteettiset ihanteet.

Amerikkalainen kirkkotiloja tutkinut professori James F. White on kiinnittänyt huomiota siihen, kuinka protestantit 1900-luvulla erityisesti ennen liturgisen liikkeen voimakkaampaa vaikutusta kiinnittivät kirkkotiloissa erityistä huomiota tilan hartaaseen tunnelmaan (*worshipful atmosphere*), jota korostettiin koristelemalla kirkkoja värillisillä lyijylasi-ikkunoilla ja lisäämällä uusia taiteellisia yksityiskohtia sekä kauniilla musiikilla.⁵³ Tyrvään kirkon esteettisissä muutoksissa näyttää olleen kyse ennen muuta tästä. Eri aikojen esteettisissä muutoksissa ja niistä tehdyissä toteutumattomissakin suunnitelmissa ei niinkään ole pyritty muuttamaan kirkon jumalanpalveluselämän toiminnallisuuksia vaan tilan tunnelmaa.

Rönkkö kuvaakin Strömmerin toteutumattomia suunnitelmia sellaisiksi, jotka olisivat luoneet kuorille ”ikään kuin kehykset”. Arvio on osuva ja sopii kirkko- ja jumalanpalvelusihanteeseen, joka jakaa kirkon voimakkaasti kahteen osaan, kuoriin ja kirkkosaliin, joista jälkimmäinen on varattu seurakunnalle ja edellinen papeille. Seurakunnan tehtäväksi jää jumalanpalveluksessa seurata kaukaisuudesta, mitä alttarilla tapahtuu osallistuen vain harvoin alttarin sakramenttiin. Kuorista tulee tuolloin kehykset varsinaiselle alttarialueelle, jonka tehtävänä on ylevöittää seurakuntaa ja suunnata sen ajatukset Jumalan tuonpuoleisuuteen aktiivisen osallistumisen keskittyessä saarnatuolista julistetun sanan oppimiseen ja omaksumiseen.

Syvemmillä muutosten taustalla vaikutti epäilemättä 1800-luvulta alkunsa saanut romanttinen käsitys siitä, millainen oikean kirkon tulisi olla. Kirkkorakentamisessa tämä liike alkoi ennen muuta Englannissa Cambridge Camden Societyn vaikutuksesta, mutta tuli koskettamaan laajalti koko läntistä kristikuntaa ja sen kaikkia tunnustuskuntia. Vaikka liikkeen teologinen juuri oli Englannin kirkon Oxfordinliikkeen vaikutuksessa, laajeni se lopulta myös sellaisiin protestanttisiin kirkkoihin, joiden elämään rikasta liikettä ja aistielämyksiä hyväkseen käyttänyt anglokatolinen jumalanpalveluselämä sopi sangen huonosti.⁵⁴ Joka tapauksessa juuri tähän ihanteeseen sopi ajatus esimerkiksi kuorin nostamisesta kolmella askelmalla selvästi kirkkosalista erilliseksi, erityisesti papeille varatuksi alueeksi.

Aika ajoi kuitenkin näistäkin ihanteista ohi ja Tyrvään kirkon kohdalla päädyttiin lopulta vuosien 1981-1982 peruskorjauksessa siihen, ettei aiempien vuosien muutoksia ja kokeiluja pidetty enää erityisen onnistuneina. Vuorossa oli muutostyö, jonka lähtökohtana oli tekniikan saattaminen oman ajan vaatimusten tasolle, mutta muutoin paluu mahdollisimman alkuperäiseen asuun. Tämä merkitsi muun muassa kuorin ikkunoiden uudelleen avaamista ja kirkkosalin värisävyjen palauttamista lähelle alkuperäisiä. Alttarimaalaukset konservoitiin sekä sijoiteltiin alkuperäisellä tavalla, jolloin sommitelmaan lisätylle reliefille löydettiin uusi paikka eteläisen sakaran itäseinältä. Vuoden 1982 tulipalo teki tässä myös tehtävänsä, jonka jäljiltä kärsineet Salmenlinnan freskot jäivät nykyisen maalikerroksen alle.⁵⁵

⁵² Rönkkö 2005, 140-141.

⁵³ White 1964, 125.

⁵⁴ White 1964, 130-138.

⁵⁵ Rönkkö 2005, 145-148; RHS 2026, 75.

Kaikkia muutoksia ei kuitenkaan enää palautettu. Niinpä esimerkiksi kuori jäi edelleen muutamaa askelmaa korkeammaksi, joka aiheutti vastaavan korkeuseron myös sakastiin ja toimitushuoneeseen. Tässä mielessä voidaan todeta, että tila oli tehtyjen muutosten myötä muuttunut alkuperäistä esteellisemmäksi, tosin tätä koetettiin helpottaa vuonna 1982 kuorin etelälaidalle portaisiin rakennetulla teräskaiteella. Samalla aiemmin kuorin lattian korkeuserojen rajakohdassa sijainnutta alttarikaidetta muutettiin siten, että se on kuorin lattiapinnan kanssa samassa tasossa. Alttarikaitteen seinissä kiinni olleet jatkokset poistettiin molemmista päistä, joka helpotti alttarin käyttämistä ja poisti yhden esteen seurakuntalaisten ja alttarin väliltä.⁵⁶

Muutokset eivät kuitenkaan pysähtyneet konservoivaan 1980-luvun peruskorjaukseen, vaan seurakunta on jatkanut tilankäyttöä ja toteuttanut merkittäviä toiminnallisia muutoksia myös tämän jälkeen. Koska nämä koskevat ennen muuta muuttunutta jumalanpalvelusteologiaa ja käytäntöä, käsittelen niitä jumalanpalveluselämän viimeisimpiä muutoksia käsittelevässä luvussa.

Tässä vaiheessa voidaan todeta, että samalla kun vuoden 1982 peruskorjaukseen saakka tehdyt muutokset ovat muuttaneet kirkkosalin yleisilmettä suurellakin tavalla, on muutos kirkkosalin toiminnallisuuksiin ollut verrattain vaatimaton. Uusina toimintoina ovat lähinnä tulleet urut, kirjastuhuoneen muuttaminen toimitus- ja kokoushuoneeksi vuonna 1938 sekä morsiushuoneen lisääminen kirkon pohjoisen tornin alaosaan vuonna 1981. Saavutettavuutta on parannettu luiskilla, kaiteilla, wc-tiloilla, valaistuksella sekä äänentoistolla. Yhdessä nämä muutokset ovat ennen muuta maltillisesti parantaneet Jumalanpalveluksen matriisin kotiorientaation toteutumista osoittaen suuntaa kohti tulevia muutoksia.

⁵⁶ RHS 2026, 113.

3. Uudistuva jumalanpalveluselämä muuttaa kirkkotiloja

a. Liturgisen liikkeen vaikutus maailmalla ja Suomessa

Liturginen liike muutosvoimana

Jumalanpalveluselämä on muuttunut viimeisen sadan vuoden aikana erityisesti tunnustuskuntarajat ylittäneen liturgisen liikkeen vaikutuksesta. Liikkeen juuret ovat pääasiassa lännen katolisessa ja protestanttisissa kirkkoissa, mutta se on ammentanut myös syvältä kirkon historiasta ja sitä kautta ortodoksisesta teologiasta ja käytännöstä.⁵⁷

Liturginen liike on ollut kriittinen valistuksen tuomaa individualismia kohtaan, jonka vastapainoksi se on korostanut kirkon olemusta perheenä, joka tulee yhteen jumalanpalveluksessa ja jossa kaikilla jäsenillä on oma tehtävänsä ja tarkoituksensa. Tämä on vahvistanut paikallisyhteisöjen merkitystä sekä kirkossa että yhteiskunnassa ja jumalanpalveluksen osallistujien vuorovaikutusta toistensa kanssa. Teologisesti keskeiseksi käsitteeksi on noussut Uuden testamentin kuva kirkosta Kristuksen ruumiina. Seurakuntien elämässä tämä on johtanut yhteisöllisyyden ja kontekstuaalisuuden korostamiseen sekä piispallisissa kirkkoissa piispan liturgisen roolin painottamiseen seurakuntien ja niitä palvelevien pappien päälliturgina.⁵⁸

Vastareaktionä kirkkojen aiempaa pappisvaltaisuutta kohtaan liike on painottanut koko seurakunnan aktiivista osallistumista. Tähän on vaikuttanut lännen kirkkoissa myös modernisaation tuoma seurakuntalaisten koulutustason nousu, jonka myötä on korostunut vaatimus siitä, että kaikkien pitäisi osallistumisen ohella myös pystyä ymmärtämään, mitä yhteisessä jumalanpalveluksessa tapahtuu. Tämän seurauksena jumalanpalvelus ei ole enää seurakuntalaisten seuraama speaktaakkeli, vaan yhteisön itse toteuttama tapahtuma.⁵⁹

Muuttunut ymmärrys on merkittävästi muuttanut sitä tapaa, jolla jumalanpalvelusta johdetaan ja miten siihen otetaan koko seurakunta mukaan. Erityisesti lasten asema ja mukaan ottaminen kaikkeen seurakunnan elämään on korostunut aiempaa merkittävästi enemmän. Muutoksia on tullut toimittamistavan ohella jumalanpalveluksen ajankohtaan, musiikkiin, kirkkoarkkitehtuuriin ja -taiteeseen. Kirkkoarkkitehtuurissa tämä on näkynyt erityisesti alttarien tulemisessa lähemmäksi seurakuntaa siten, että pappi voi toimittaa palveluksen kohti seurakuntaa *versus populum* usein vieläpä siten, että seurakunta on kokoontunut alttarin ympärille. Kyse on monissa kohden uudesta eetoksesta, joka vaatii etenkin papeilta uudenlaista osaamista.⁶⁰

Liike on tuonut mukanaan myös uuden kiinnostuksen kirkkojen yhteiseen historiaan ja siten uuden perspektiivin tarkastella oman ajan muutoksia. Tämän työn seurauksena eri kirkot ovat lähestyneet toisiaan ja ottaneet käyttöön toistensa aarteita ja löytöjä, jotka ovat usein tarkemmin tarkasteltuna kirkkojen ja kristittyjen yhteistä omaisuutta ja perintöä. Ehkä selvimmin tämä on näkynyt ehtoollisen kiitosluonteen uudelleen löytämisessä ja korostamisessa viimeaikaisissa liturgioissa. Samoin ortodoksinen perinne on avautunut uudella tavalla lännen katolisille ja protestanttille kirkkoille. Viimeaikaiset liturgiset uudistukset ovatkin lainanneet sumeilematta toisiltaan ja siten lähentäneet kirkkoja toisiinsa.⁶¹

⁵⁷ Fenwick & Spinks 1995, 7, 9-10.

⁵⁸ Fenwick & Spinks 1995, 5-6.

⁵⁹ Fenwick & Spinks 1995, 6.

⁶⁰ Fenwick & Spinks 1995, 7-10; Halgren Kilde 2008, 185-190.

⁶¹ Fenwick & Spinks 1995, 8-10.

Liike on pyrkinyt myös uudistamaan jumalanpalveluksen kieltä entistä ymmärrettävämmäksi ja kontekstuaalisemmaksi, joka on johtanut myös muun muassa jumalanpalvelusmusiikin ja sen tyylien uudistamiseen. Samalla on korostettu sitä, ettei jumalanpalvelus ole erillinen vyöhyke, vaan koskee koko elämää ja johtaa kristillisen julistuksen todeksi elämiseen ja palveluun ihmisten arjessa. Juuri tätä varten jumalanpalveluksen tulisi olla kirkon elämän keskus, josta kaikki sen elämä kumpuaa.⁶²

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon muutos

Liturgisen liikkeen tuoma jumalanpalveluselämän muutos näkyy selvästi Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa. Sen varhaisimpia vaikutuksia on ollut tutkimuksen tuoma kiinnostus jumalanpalveluksen historiallisia muotoja ja muiden kirkkojen muotoiluja kohtaan. Tämä on näkynyt muun muassa hetkipalvelusten uudelleen tulemisena jo 1920-luvulta lähtien ja korostunut 1900-luvun loppua kohden.

Tutkimuksen motivoima ja usein etenkin teksteihin keskittynyt uudistustyö on kuitenkin käytännössä jäänyt pienten piirien harrastukseksi, eikä levinnyt osaksi seurakuntien arkea. Sitä vastoin liturgisen liikkeen tukema joka sunnuntainen ehtoollisenvietto on toteutunut laajalti. Samoin monet seurakunnat ovat panostaneet eri tavoin yhteisöllisyyteen ja kontekstuaalisuuteen, joka on toteutunut muun muassa eri-ikäisten osallisuutena ja erityismessujen luomisena. Vähemmälle uudistukselle on usein jäänyt seurakunnan pääjumalanpalvelus.⁶³

Muutokseen on vaikuttanut etenkin 1900-luvun lopun jumalanpalvelusuudistus ja vuosituhanen vaihteen käsikirjauudistus, jotka tukivat jumalanpalveluksen yhteisöllisyyttä ja kirkon näkemistä perheenä. Uudistus löi itsensä läpi erityisesti kokeiluseurakunnissa, mutta toteutui monin paikoin edelleen hyvin pappi- ja työntekijävetoisesti siten, että aidon yhteisöllisyyden syntyminen on ollut jokseenkin satunnaista. Vähäisimmillään uudistus näyttäytyi kielellisesti uudistettuina rukouksina ja uusina messusävelmistöinä sekä virsinä. Uudet tekstit ovat vaikuttaneet koko kirkkoon, joskin kestäneet vaihtelevasti aikaa.

Joka tapauksessa messun aktiivisempi vietto yhdessä rukousten muuttuneen kielen kanssa on johtanut ehtoolliseen uuteen, rikkaampaan ymmärtämiseen siten, että sen kiitos- ja yhteysluonne korostuvat aieman syntien anteeksiantamiseen liittyvän korostuksen rinnalla. Tähän ovat epäilemättä vaikuttaneet sekä kansainväliset ekumeeniset yhteydet että ortodoksien kanssa käyty dialogi. Sitä vastoin Raamatun käyttö ja sananliturgian monimuotoisuus toteutuu heikommin, mikä on näkynyt jonkinlaisena saarnan kriisinä. Tämä liittyy osittain kielen muutokseen mutta ehkä vielä sitäkin voimakkaammin kulttuuriseen murrokseen, joka on ollut kriittinen kaikkia auktoriteetteja, instituutioita ja valtarakenteita kohtaan.⁶⁴

Kulttuurinen muutos on näkynyt kielen ohella selvästi jumalanpalvelusmusiikissa, jota on uudistettu sekä liturgian että virsien osalta, sekä kirkkotaiteessa, joka on elänyt voimakkaasti ajassa – siellä missä sitä on uskallettu tuottaa. Sitä vastoin kirkkojen toiminnallisuudessa muutos on ollut pääosin hyvin varovaista. Suurimman poikkeuksen tästä muodostaa alttarialue, jossa seurakuntaan päin suuntautuvasta *versus populum* -alttarista on käytännössä tullut uusien ja monien vanhojenkin kirkkojen uudistettu normi. Kirkon alttariseinästä erotetun alttarin lisäksi liturginen uudistus on tuonut tilaan uusia kalusteita kuten lukupulpetteja, kredenssipöytiä ja kastepuita. Rakennustaiteen lukuisista muutoksista huolimatta kirkkotiloja on kuitenkin

⁶² Fenwick & Spinks 1995, 8-11.

⁶³ Hulmi 2019, 93-95.

⁶⁴ Pajunen 2021, 61-73;

monin paikoin edelleen suunniteltu ja kalustettu penkkien täyttämiksi, edessä olevaa alttaria ja saarnatuolia kohti suuntautuviksi tiloiksi. Uusienkin kirkkotilojen jäsenitys on näin vertautunut lähinnä konsertti- tai luentosaleihin, joka ei ole mahdollistanut jumalanpalveluksen yhteisöllisten ihanteiden, seurakunnan liikkeen tai tilan monipuolisen käytön mahdollistamista.

Tilan muutokset ovat kuitenkin eläneet jumalanpalveluksen kehittäjien mielessä. Hyvän esimerkin tästä tarjoaa Kirkon koulutuskeskuksen kappeli, jonka kouluttajat muuttivat 2010-luvulla pitkäkirkkomaisesta asetelmasta yhteisöllisyyttä korostavaksi keskeisjärjestykseksi. Koska kyseessä on tila, jossa käytännössä kaikki suomenkieliset papit saavat kirkon omaa koulutusta, voidaan muutosta pitää tilojen osalta paradigmaattisena.

Muutokset näkyvät myös kirkon yhteisissä linjauksissa, jotka ovat avanneet tiloja entistä laajempaan ja luovempaan käyttöön sekä jumalanpalveluksen että muun elämän tarpeisiin. Näistä merkittävimpiä ovat *Saman katon alle. Kirkkotilatryöryhmän mietintö kirkkotilojen kehittämisestä yhteisöjen keskuksiksi* (2019) ja *Ovet auki – Suomen evankelis-luterilaisen kirkon strategia vuoteen 2026* (2020).⁶⁵ Linjauksissa korostuvat tilojen monitoimisuus, yhteisöllisyys, saavutettavuus ja esteettömyys.

Kokonaiskirkon *Ovet auki* -strategia mainitsee erikseen kirkkotilat ja uudistuvan tavan toimia antaen seurakunnille vahvan mandaatin uudistaa kirkkotilojaan ja niissä tapahtuvaa toimintaa:

Uudistamme kirkkotilojen käyttöä. Avaamme seurakuntien tilat omaehtoista hiljentymistä ja vapaaehtoisten järjestämää toimintaa varten. Järjestämme jumalanpalveluksia myös muualla kuin kirkkoissa. Lisäämme jumalanpalveluselämän monimuotoisuutta ja seurakuntatyön monikielisyyttä.⁶⁶

Seurakuntien elämä rakentuu entistä vahvemmin seurakuntalaisten aloitteellisuuden, osaamisen ja lahjojen varaan. Rakennamme luottamusta, yhteisöllisyyttä ja yhdessä tekemisen kulttuuria. Työntekijän rooli muuttuu enemmän mahdollistajaksi ja valmentajaksi.⁶⁷

Kirkko ja seurakunnat hakeutuvat erilaisiin kumppanuuksiin. Kannustamme työntekijöitä aktiiviseen ja laajasti verkottuneeseen työotteeseen.⁶⁸

Toteutamme kokeiluja ja vahvistamme kokeilukulttuuria, emmekä pelkää epäonnistumisia. Kokeiluja tuetaan myös taloudellisesti.⁶⁹

Kaikki edellä kuvattu ilmentää sitä liturgisen liikkeen periaatetta, jonka mukaan jumalanpalveluksen tulisi elää vuorovaikutuksessa kaiken elämän ja laajemman kulttuurin kanssa. Tämä myös liittyy kirkon tilat ja toiminnot toisiinsa siten, että esimerkiksi saavutettavuuden kysymykset eivät ole enää puhtaan käytännöllisiä vaan liittyvät kirkon palveluun ja todistukseen Jumalan rakkaudesta kaikkia ihmisiä kohtaan.

Samalla syntyy uutta kriteeristöä, jolla kirkkotiloja ja niiden toimintoja tulee arvioida. Yhtenä tällaisena voidaan pitää osallisuuden palveluja, joihin voidaan lukea kaikki saavutettavuutta ja esteettömyyttä tukevat ratkaisut kuten luiskat, kaiteet sekä valaistuksen ja äänentoiston parantaminen samoin kuin kunnolliset

⁶⁵ *Saman katon alle* 2019; *Ovet auki* 2020.

⁶⁶ *Ovet auki* 2020, 6.

⁶⁷ *Ovet auki* 2020, 8.

⁶⁸ *Ovet auki* 2020, 8.

⁶⁹ *Ovet auki* 2020, 9.

wc- ja sosiaalityöt. Toisena esiin tulee tilojen uskomisen entistä enemmän seurakuntalaisten ja yhteistyökumppaneiden käyttöön sekä erilaisissa verkostoissa toimiminen. Ajatuksena on tällöin pikemminkin tuoda eri toimintoja yhteen ”saman katon alle” kuin aiemman modernisaation tapaan eriyttää niitä toisistaan. Tämän ajattelutavan muutoksen myötä seurakuntien elämä on entistä enemmän palaamassa takaisin kirkkotiloihin, johon se ennen modernisaatiota ja 1900-luvun vaurastumista keskittyikin.

Kuvattu muutos tukee viimeisimmässä jumalanpalvelusbarometrissä havaittua kontekstuaalis-inkarnatiivista jumalanpalveluksen uudistamisen painotusta, jossa on olennaista pyhän kokeminen kaikilla aisteilla ja tämän mahdollisuuden välittäminen mahdollisimman laajalle siten, että kirkkotila voi itsessään tuoda ihmisiä pyhän äärelle.⁷⁰ Kirkon yhteisöllisyyttä ja osallisuutta tukevissa linjauksissa korostuu ymmärrys seurakuntaelämän muutoksesta, jossa seurakuntalaiset ja yhteistyökumppanit muuttuvat seurakuntatyön kohteista kirkon elämän toimijoiksi. Tässä on kyse sekä nykyisestä seurakuntaelämän ihanteesta että valmistautumisesta seurakuntien yhä niukkenevampaan talouteen, jossa kaikkia entisiä tiloja ja toimintoja ei voida vanhaan tapaan ylläpitää. Tässä perspektiivissä tilojen ja toimintojen keskittäminen seurakunnan arvokkaimpiin tiloihin eli kirkkoihin on perusteltua sekä kirkon perustehtävän, mission että vastuullisen taloudenhoidon näkökulmasta.

⁷⁰ Pajunen 2023, 191-192.

b. Vaikutus Tyrvään kirkkoon ja nykytilanne

Tyrvään kirkon muutokset

Liturgisen liikkeen vaikutukset alkoivat tuntua Sastamalassakin 1900-luvun loppua kohden erityisesti sitä mukaan kuin vuosisadan lopun jumalanpalvelusuudistuksen ideat tavoittivat nuoremman papisto yliopisto-opintojen ja kirkon omien koulutusten myötä. Tyrvään kirkkoon ne tulivat selvimmin kirkkoherra Osmo Ojansivun ajasta alkaen. Uudistukset alkoivat noin vuonna 1994, kun alttari siirrettiin irti itäseinästä alttari-korokkeen kirkkosalin puoleiseen laitaan.⁷¹ Kyseessä oli liturgisen liikkeen painotuksille luonteenomainen muutos, joka mahdollisti papin toimittavan jumalanpalveluksen kohti seurakuntaa *versus populum*. Ojansivu on kertonut, että hän tiedusteli lupaa tälle siirrolle suullisesti Museovirastolta ja sai luvan, koska arviona oli, ettei kyse ollut olennaisesta muutoksesta.⁷² Tässä on merkille pantavaa huomata, että se mikä ei rakennus- ja kulttuurihistoriallisesti ole olennaista, on seurakunnan hengellisen elämän kannalta mitä merkittävimmissä määrin juuri sitä.

Muutos ei pysähtynyt vain alttarin siirtämiseen, vaan jatkui kirkkosalin penkkijärjestyksen muuttamiseen. Ensimmäisenä näistä toteutettiin kirkkosalin alttaria lähinnä olevien penkkien poisto vuosituhannen alussa. Tämä mahdollisti erityisesti rikkaamman musiikkielämän sekä flyygelin saamisen kirkkoon, jolloin kuorot ja musiikkiryhmät saattoivat käyttää alttarin edessä olevaa tilaa niin jumalanpalveluksissa kuin konserteissa entistä monipuolisemmin.

Seuraavaksi penkkien siirtäminen ja uudelleen järjestely levisi kirkkoherra Ari Paavilaisen aikana kirkkosalin pohjois- ja eteläsakaroihin, joista eteläiseen luotiin pieni erillinen kappelimainen pyhä tila ja pohjoiseen tila kirkkokahveille ja lapsille. Penkkijärjestyksen muutokset toteutettiin vuonna 2015 seurakunnan toiveiden ja arkkitehti Seija Hirvikallion suunnitelmien mukaan.⁷³ Museovirasto esitti tuolloin lausunnossaan penkkijärjestyksen uudistamista vain toisesta sakarasta. Kirkkohallitus vahvisti seurakunnan asiasta tekemän päätöksen vuonna 2016, jonka jälkeen toiminnallisuutta on parannettu molemmissa sakaroissa tilajärjestelyjä laajentamalla.⁷⁴

Huomion arvoista kyseisissä muutoksissa on niiden toteuttaminen seurakuntalaisten osallisuutta palvelemaan ilman, että tehdyt muutokset olisivat nostattaneet erityisen suurta keskustelua. Kirkkoherra Paavilainen avasi muutoksen taustaa seurakunnan *Sananjalka*-lehdessä alkuvuodesta 2016 ja kertoi siitä, kuinka ”keittiö ja sosiaalityöt ovat tulleet kirkkosalin kanssa seurakuntatilojen tärkeimmiksi paikoiksi” ja kuinka penkkien poistaminen kunnostusta varten innosti katsomaan kirkkoa uusin silmin:

Tyhjä tila kutsui liikkumaan ja miettimään mihin kaikkeen kirkkoa voisi käyttää. Vapaa tila mahdollistaa kirkon monipuolisemman käytön. Villeimmissä unelmissa kirkko oli tori, jota ympäröivät kaikki keskeiset seurakunnan toiminnot.

Saimme luvan vain jättää kirkon toisesta sakarasta pois muutama penkki (sic). Tämä mahdollistaa kirkkokahvit ja pienet tilaisuudet. Sivualttarille on esteetön pääsy. Invaluiskaa pääalttarille ei pystytty rakentamaan hyväksytyllä tavalla.⁷⁵

⁷¹ RHS 2026, 113.

⁷² Ojansivun haastattelu 2026.

⁷³ RHS 2026, 119.

⁷⁴ Museoviraston lausunto 2.6.2026, 2.

⁷⁵ Tilaa ihmiselle. *Sananjalka* 1/2016.

Paavilaisen kirjoituksesta välittyi seurakunnan tarve jumalanpalveluksen kotiorientaation vahvistamiseen ja toiminnan kokoamiseen sen pääkirkkoon. Kirjoitus korostaa seurakuntatyön eri toimintojen yhteyttä sekä saavutettavuuden myötä kaikkien seurakuntalaisten osallisuutta. Tässä suhteessa eteläisen sakaran sivualttari toi merkittävän parannuksen tarjotessaan mahdollisuuden ehtoollisen esteettömään jakamiseen sekä erillisiin, pienimuotoisiin jumalanpalveluksiin ja kirkollisiin toimituksiin. Seurakunnan kokemus on myös osoittanut, kuinka isoissa messuissa käytännössä tarvitaan useampia ehtoollisenjakopisteitä.

Toisen alttarin tuomisesta kirkkoon olisi voinut periaatteessa muodostua suuri teologinen keskustelu etenkin, kun luterilainen reformaatio yleensä ottaen poisti keskiaikaisten kirkkojen sivualttarit. Nykyisessä kirkollisessa tilanteessa tämä ei kuitenkaan synnyttänyt erityistä kritiikkiä, mihin lienee osittain vaikuttanut Helsingistä koko maahan vaikuttaneen Tuomasmessun esimerkki käyttää kirkkotilassa luovasti niin sanottuja rukousalttareita. Muutoksessa voidaan nähdä käytännössä liturginen periaate *lex orandi lex credendi* eli rukouksen laki on uskon laki. Toisin sanoen sekä mikä yhteisessä rukouksessa lahjana otetaan vastaan muodostuu myös seurakunnan aidoksi uskon ilmaukseksi.

Samoin pohjoisen sakaran kirkkokahvitila on vakiintunut käytössä osaksi seurakunnan normaalia elämää ja joka sunnuntaista jumalanpalveluselämää, jonne messusta kutsutaan seurakuntaa. Säännölliset kirkkokahvit ovat synnyttäneet omaan aikaamme sopivaa yhteisöllisyyttä, joka ei ole tavoitettavissa silloin, jos kirkkokahvit edellyttävät merkittävää siirtymää. Monien seurakuntien kokemus on osoittanut, että siirtyminen kirkosta vaikkapa seurakuntatalolle rokottaa merkittävästi kirkkokahveille osallistuvien joukkoa. Näin oli aiemmin myös Tyrvään kirkossa, kuten pastori Jari Rankinen kuvasi tilannetta vuonna 2004: ”Tyrvään kirkon ongelmana tosin on tila. Seurakuntatalolla kahvitus hoituu, mutta etäisyyden takia osa väestöstä karkaa.”⁷⁶ Jumalanpalveluskävijöiden ohella toinen muualla toteutettujen kirkkokahvien ongelma koskee kahvituksen järjestäjiä, jotka eivät tuolloin pysty itse ottamaan osaa niitä edeltävään jumalanpalvelukseen toisin kuin kirkossa tapahtuvan tarjoilun yhteydessä. Kokemus on osoittanut kirkkokahvien toteuttamisen kirkossa palvelevan parhaiten nykyisen seurakunnan tarpeita tavalla, jossa seurakuntalaiset eivät ole vain palvelujen vastaanottajia vaan myös toisia vapaaehtoistehtävissä palvelevia jumalanpalvelusyhteisön jäseniä.

Nykytilanteen analyysi

Edellä on esitetty, kuinka Tyrvään uusi kirkko rakennettiin Kieckheferin jaottelussa perinteiseksi protestanttiseksi kirkkotilaksi, joka arkkitehtonisilla ja taiteellisilla ratkaisuillaan viittasi myös osin vanhempaan perintöön. Luterilaisen reformaation korostuksena oli periaatteessa alttarin ja saarnatuolin, sanan ja sakramenttien tasapaino. Käytännössä ajan kuluessa ja etenkin modernisaation myötä sana kohosi monin paikoin saarnatuolin muodossa kirjaimellisesti seurakunnan yläpuolelle alttarin jäädessä taka-alalle. Näin on myös Tyrvään uudessa kirkossa, jossa saarnatuoli kohoaa seurakuntalaisten tilan keskellä sen yläpuolelle alttarin jäädessä kauemmaksi itään sijoitettuun apsiidiin, portain ja polvistumiskaitein erotetuksi papin alueeksi.

Alttaripalveluksen toiminnallisuutta ja seurakuntalaisten osallisuutta on kuitenkin koetettu parantaa liturgisen liikkeen ihanteiden mukaisesti 1990-luvun lopulla tehdyllä alttarin siirrolla, joka mahdollistaa messun toimittamisen kasvot kohti seurakuntaa *versus populum*. Tosin voidaan perustellusti kysyä, missä määrin

⁷⁶ Kirkon penkit taas täyteen? *Paanu* 1/2004.

alttarin siirto nykyiselle paikalleen toteutti liturgisen liikkeen ihanteena olleen kaikkien seurakuntalaisten aktiivisen osallistumisen messun viettämiseen, jonka merkinä seurakunta ikään kuin kokoontuu yhden ja saman alttaripöydän ympärille. Oma arvioni on, että muutos jää tässä suhteessa puolitiehen, koska kirkon valtavat mittasuhteet ja käytännöllinen etäisyys ensimmäisiin penkeissä istuviin seurakuntalaisiin jää suureksi. Tämän seurauksena pappi kyllä suuntautuu kohti seurakuntalaisia, mutta kokemus saman pöydän ympärille kokoontumisesta ei välttämättä toteudu.

Saman ilmiön *versus populum* -alttarin toiminnollisuuksista on pannut merkille myös kirkkotaiteen ja arkkitehtuurin dosentti Sari Dhima, joka on osoittanut väitöskirjassaan, kuinka alttaripöydän siirtäminen voi joissakin tapauksissa jopa luoda uuden erottavan esteen papin ja seurakunnan väliin:

Altartilassa toimitettavat tehtävät kuuluvat pääosin vain liturgille ja häntä avustaville papeille. Tästä tavasta poiketaan vain, jos seurakuntalainen toimii ehtoollisavustajana. Tilan yksityisyys korostuu erityisesti, jos alttari on irrotettu seinästä ja liturgi toimittaa messun *versus populum* -periaatteen mukaisesti alttarin takaa. Tässä tapauksessa alttari jakaa tilan alttarin etu- ja takaosaan, jossa alttarin takaosa määrittyy vain pappien käyttämäksi alueeksi. Alttari muodostuu silloin ”kalusteelliseksi esteeksi” seurakunnan ja papiston välille. Jos alttaria kehystää lisäksi katkeamaton alttarikaide, on seurakunnan ja papiston välillä kaksi ”kalustuksellista estettä”.⁷⁷

Versus populum -vaihtoehdon osalta tulee tämän lisäksi ratkaistavaksi kysymys alttaripöydän etäisyydestä itäseinästä siten, että pappi ja mahdolliset avustajat mahtuvat toimimaan luonnollisesti alttarin takana, sekä etäisyydestä alttarikaiteesta siten, että myös toimiminen alttarin edessä mahdollistuu luontevasti. Näiden huomioiden tehtävänä ei ole suinkaan vastustaa *versus populum* -muutosta, vaan piirtää esiin sen edellyttämät muut jumalanpalveluksen toimittamiseen liittyvät kysymykset. Näihin kysymyksiin voidaan vaikuttaa sekä tilamuutoksilla että seurakunnan toiminnallisilla muutoksilla. Esimerkiksi Tampereen tuomiokirkkoseurakunnan jumalanpalveluskehityksessä on pantu merkille, että seurakuntalaisten kokemus yhteisen pöydän ympärille kokoontumisesta kasvaa silloin, kun ehtoollisavustajat kokoontuvat tuomiokirkon alttarille jo uhrivirren aikana ja ottavat siten näkyvästi osaa messun toimittamiseen yhdessä liturgin kanssa.

Muutoin seurakuntalaisen osallisuutta määrittävät kirkkosalin täyttävät penkit, jotka etenkin aikaisemmin asettivat kunkin omalle paikalleen sekä ilmensivät, toistivat ja ylläpitivät kyläyhteisön hierarkiaa. Jotakin aiemmasta hierarkiasta vaikuttanee edelleen seurakuntalaisten mielissä, koska useimpina sunnuntaina seurakuntalaisten enemmistö istuu kirkon keski- ja takaosassa. Ensimmäisiin penkkiriveihin asettuvat tätä nykyä lähinnä messun toimittajat, jonka lisäksi kirkon etuosaa käyttävät musiikkiryhmät.

Penkit ovat rajoittaneet kirkossa sekä liikettä että toiminnallisuutta ja tehneet osallistujista usein seuraajia. Penkkeihin tehdyt muutokset ovat kuitenkin muuttaneet tilannetta ja parantaneet kirkkosalin monimuotoista käyttöä ja seurakunnan osallistumista. Kaikesta huolimatta nykytilanteen voidaan edelleen katsoa palvelevan kirkkosalin osalta hyvin perinteistä synagogaorientaatiota, jossa seurakunta kokoontuu sanan kuulijoiksi. Jatkokehityksessä on tältä osin hyvä ottaa huomioon nykyisten audiovisuaalisten keinojen tehostaminen joka vaikuttaa merkittävästi sekä synagogaorientaatiolle ominaisen julistuksen ja opetuksen toteuttamiseen omana aikanamme että tilan muuhun monimuotoiseen käyttöön.

⁷⁷ Dhima 2008, 144.

Muutos näkyy erityisen hyvin esimerkiksi nykyisessä rippikoulusuunnitelmassa, jossa konstruktivisen oppimiskäsityksen mukaan koulunsa käyneet eivät enää kuuntele hiljaa penkissä ja opettele ulkoa katekismuksen antamia virallisia vastauksia, vaan ”löytävät merkityksiä kristinuskon keskeisten sisältöjen ja oman elämänsä välillä”.⁷⁸ Siksi myös nykyisen julistuksen ja opetuksen tulee ottaa paremmin huomioon kaikkien osallistujien yksilölliset oppimistavat, joita tilan monikäyttöisyys sekä toiminnan ja kaikkien aistien huomioon ottaminen tukevat, ja tälle on oltava sijansa myös jumalanpalveluksessa.

Temppeliorientaatiosta Tyrvään kirkossa todistaa voimakkaimmin kirkkosalin perinteinen muoto ja suuntautuminen kohti itää ja kirkon liturgista polttopistettä, alttaria, jonka rinnalle ja osin etu- ja yläpuolelle kohoaa nykyinen saarnatuoli. Temppeliorientaatiolle tyypillinen symbolinen liike ja toiminta ovat kuitenkin nykyjärjestelyssä edelleen rajoitettua ja varattu pääasiassa papeille, jotka toimittavat sen ikään kuin koko kirkkokansan puolesta. Yhtäältä tämä palvelee hyvin perinteistä temppeliorientaatiota, mutta toisaalta riskiksi jää tällöin se, että tila jakaa seurakunnan tekijöihin ja seuraajiin, joista jälkimmäisten osallistumisen tavaksi jää yksilöllinen hartaudenharjoitus yhteisessä tilassa. Parhaimmillaan tämä voi avautua erämaatyypisenä rukouksen ja hiljaisuuden harjoituksena, kontemplaationa, pahimmillaan taas kääntyä kulutus tapahtumaksi ja viihteeksi, jossa kirkko jakautuu toiminnan myötä näyttämöksi ja katsomoksi. Temppeliorientaatiota voidaan jatkossa kehittää ja tukea ratkaisuilla, jotka sekä tukevat suuntautumista kohti alttaria ja itää että tuovat alttarin liturgisena polttopisteenä entistä paremmin seurakunnan lähestyttäväksi.

Erämaorientaatio toteutuu Tyrvään kirkossa edellä mainitun kontemplaation mahdollisuutena sekä koko tilan itsensä että uuden intiimimmän alttarin yhteydessä. Kumpaakin mahdollisuutta tukisi kirkon laajennettu aukiolo, joka mahdollistaa yksityisen hiljentymisen itsenäisesti myös muulloin kuin jumalanpalvelusten ja tilaisuuksien yhteydessä. Tällä hetkellä tämä mahdollisuus toteutuu parhaiten kesäaikana, kun kirkkoa pidetään joka päivä avoinna. Monipuolisen toiminnan lisääminen kirkossa tukisi tämän hyvän tavan laajentamista ympäri koko vuoden.

Viimeisimpien muutosten voidaan katsoa tukeneen erityisesti jumalanpalveluksen kotiorientaation piirteitä. Penkkien poistamisen tuomat tilat mahdollistavat monenlaista toimintaa sekä kirkon etuosassa että pohjoisessa sakarassa, jonne on sijoitettu kirkkokahvi- ja lastentila. Kehittämiskohteeksi jäävät edelleen osallisuuden palvelut, johon kuuluvat tilan esteettömyyden ja saavutettavuuden ohella esimerkiksi yleisö-wc-, tarjoilu- ja pienryhmätilat, jotka mahdollistavat eri-ikäisten ja -kykyisten seurakuntalaisten osallistumisen seurakunnan jumalanpalveluselämään ja toimintaan. Näiden kohdalla toteutuu hyvin se, mitä nykyisin ajatellaan laajemminkin saavutettavuudesta: kyseessä on kirkon yhteinen arvo, joka toteutuessaan palvelee kaikkien kirkossa käyvien, ei ainoastaan erityisryhmien tarpeita.⁷⁹

Kotiorientaatiota rajoittaa myös symbolisesti jossakin määrin alttarialueen etäisyys ja hierarkia, joka estää alttarin ympärille kokoontumisen *versus populum* -muutoksesta huolimatta. Jatkosuunnittelussa on mahdollista kehittää tämänkin suhteen sellaisia ratkaisuja, jotka tukevat samaan aikaan sekä koti- että tempeliorientaation toteutumista.

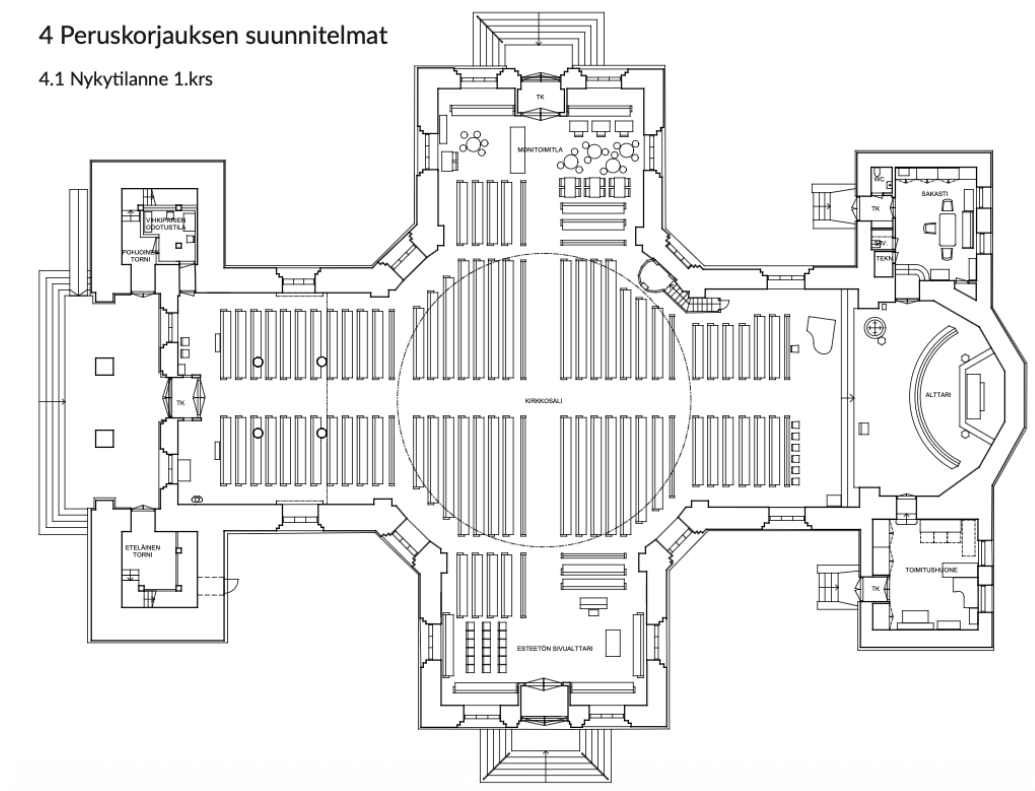
Toinen jatkosuunnittelussa tarpeellinen käytännön havainto koskee säilytystilaa, jonka tarve on merkittävästi kasvanut kotiorientaation vahvistumisen myötä. Aktiivisessa käytössä oleva kirkko tarvitsee toimivat säilytystilat esimerkiksi musiikin ja tekniikan tarpeisiin. Jollei tällaista tilaa ole osoitettu, ottavat käyttäjät sen

⁷⁸ *Suuri ihme* 2017; Pajunen 2021, 68-69.

⁷⁹ Pajunen, Riuttala & Tuohimaa 2022, 8, 12.

Tiivistäen voidaan todeta, että Tyrvään uusi kirkko palvelee tällä hetkellä jossakin määrin kaikkia jumalanpalvelusorientaatiota samalla, kun se myös asettaa niistä kullekin omat haasteensa.

4.1 Nykytilanne 1.krs

*Tyrvään kirkon nykytilanteen pohjapiirros Arkkitehtitoimisto NOAN.*⁸⁰

⁸⁰ *Hankesuunnitelma* 2026, 54.

4. Seurakunnan tarpeet

Samalla kun muutoksen tulee kunnioittaa ja arvostaa kirkkotilaa sekä sen historiaa ja kirkon kulttuurihistoriallista arvoa, tulee tehtyjen muutosten vastata seurakunnan nykyisiin sekä tuleviin tarpeisiin. Sastamalan seurakunta on määritellyt kiinteistöjen kehittämisen suunnan seurakunnan kokonaisstrategiassa ja kiinteistöstrategiassa. *Ovet auki – Sastamalan seurakunnan strategiassa 2022–2026* sitoudutaan seuraaviin periaatteisiin:

- Kirkkotilat suunnitellaan entistä monikäyttöisemmiksi.
- Mahdollistetaan seurakunnan kiinteistöjen tehokkaampi ja monimuotoisempi käyttö. Kiinteistöjä on vähennettävä, kuitenkin niin, että seurakunnan toiminnot ovat koko seurakunnan alueella kaikkien saatavilla kohtuullisin etäisyyksin.⁸¹

Seurakunnan strategian suunta on selvä ja seuraa kokonaiskirkon viitoittamaa tietä. Kirkon monikäyttöisyyttä sekä tehokkaampaa ja monimuotoisempaa käyttöä tulee lisätä, mikä mahdollistaa myös muiden kiinteistöjen vähentämisen kuitenkin niin, että koko laaja seurakunta tulee palveluksi. Edelleen strategiassa on kiinnitetty huomiota siihen, että ”elinvoimainen Sastamala tarvitsee elävän, elinvoimaisen keskustan”⁸², joka myös tukee Tyrvään kirkon kehittämistä siten, että se vastaa oman aikamme ja tulevaisuuden vaatimuksiin.

Sastamalan seurakunnan Kiinteistöstrategia 2022-2026 vahvistaa yksiselitteisesti kokonaisstrategian linjauksen: ”Jatkossa kirkon toiminnot sekä uudet ja kunnostettavat rakennukset on suunniteltava monikäyttöisiksi, jotta olemassa olevat toiminnot saadaan ylläpidettyä kustannustehokkaasti.”⁸³ Kiinteistöstrategian mukaan kirkkoja vuokrataan ulkopuolisille ”huomioiden kuitenkin kirkkotilojen arvokkuus ja pyhyys”.⁸⁴

Kiinteistöstrategian laatimisen yhteydessä tehdyn seurakunnan työntekijöiden ja luottamushenkilöiden käyttäjäkyselyn tulokset korostivat kirkkojen asemaa seurakunnan ydintoimintoina ja tärkeimpinä kiinteistöinä.⁸⁵ Kiinteistöstrategian salkutuksessa kaikki seurakunnan kirkot sijoitettiin *pidetään*-kategoriaan, mikä tarkoittaa sitä, että niitä tullaan ylläpitämään huolellisesti ja, että niistä ”voidaan myös pyrkiä tekemään entistä monikäyttöisempiä, joten korjaus- ja muutostöitä, jotka parantavat toimitilojen käyttöpotentiaalia ja toimivuutta, voidaan tehdä”.⁸⁶ Kirkkojen osalta todettiin myös, että niillä on ”historiallista arvoa seurakunnalla ja ne toimivat myös nähtävyyksinä paikkakunnalla vierailleville.”⁸⁷

Siinä missä kiinteistöstrategia luokitteli seurakunnan kirkot lähtökohtaisesti tavanomaisen käyttötarpeen rakennuksiksi, tehtiin tästä poikkeus Tyrvään kirkon ja Pyhän Olavin kirkon kohdalla, jotka luokiteltiin korkean käyttötarpeen kirkoksi. Näistä kahdesta Tyrvään kirkko sijoitettiin kuitenkin huonokuntoisten rakennusten joukkoon.⁸⁸ Korkea käyttötarve ja huono kunto tukevat näin ollen investointia Tyrvään kirkon kehittämiseen.

⁸¹ *Ovet auki – Sastamalan seurakunnan strategia 2022–2026*, 3.2.

⁸² *Ovet auki – Sastamalan seurakunnan strategia 2022–2026*, 3.3.

⁸³ *Kiinteistöstrategia 2022-2026*, 6.

⁸⁴ *Kiinteistöstrategia 2022-2026*, 6.

⁸⁵ *Kiinteistöstrategia 2022-2026*, 32.

⁸⁶ *Kiinteistöstrategia 2022-2026*, 45, 55.

⁸⁷ *Kiinteistöstrategia 2022-2026*, 45.

⁸⁸ *Kiinteistöstrategia 2022-2026*, 34.

Edellä esitettyjen strategisten linjausten lisäksi kirkkoherra Vesa Aurén ja kiinteistöpäällikkö Kimmo Anttila ovat kuvanneet hankesuunnitelmassa seurakunnan elämän kirkolle esittämiä tarpeita toiminnan ja tilatulevaisuuden näkökulmista.⁸⁹

Ensinnäkin seurakunta tarvitsee kodin jumalanpalveluselämälleen, jonka tarkoituksena kirkkoherra Aurén linjaa sen, ”että jumalanpalvelus kirkossa olisi kuin seurakunnan koti, jossa kristityt jakavat keskenään ateriain, yhteyden sekä elämän ilot ja kivut.”⁹⁰ Kirkkotilan tulee siten toimia niin normaalisuunnunntaisiin kokoon-tuvalle noin 50-100 hengen seurakunnalle kuin suurten juhlapyhien monisatapäiselle joukolle ihmisiä, ja mahdollistaa palvelusten striimauksen ja radioinnin. Jumalanpalveluselämään kuuluvat myös kirkolliset toimitukset, joista Tyrvään kirkossa järjestetään erityisesti avioliittoonvihakimisiä sekä hautaansiunaamisia mutta vähemmän kasteita. Myös näille tulee taata hyvät puitteet samoin kuin erilaisille muille kirkollisille tilaisuuksille ja kohtaamisille seurakuntalaisten kanssa.⁹¹

Kirkossa vietettävän jumalanpalveluksen tulee kytkeytyä koko seurakunnan elämään kuten kasvatukseen, palveluun, lähetystyöhön, musiikkityöhön, sielunhoitoon ja rippisiin sekä tarjota mahdollisuuden yksityiselle rukoukselle ja hiljentymiselle ja palvella kirkossa vierailevia turisteja ja muita kävijöitä. Erityisiä tarpeita kohdistuu etenkin musiikkityöhön, jonka osalta kirkko toimii sekä seurakunnan tärkeimpänä konserttikirkkona että monien muusikoiden ja ryhmien säännöllisenä harjoitustilana. Tämä asettaa vaatimuksia akustiikalle ja äänentoistolle.⁹²

Kiinteistöpäällikkö Anttila tiivistää tilatulevaisuuden näkökulman:

Toiminnallisten tilamuutosten osuus hankkeen kokonaiskustannusarviosta on noin kymmenesosa. Siksi onkin ensiarvoisen tärkeää, että perusparannusten rinnalle hankkeen keskeiseksi tavoitteeksi nostetaan tilojen käytettävyyden ja esteettömyyden parantaminen sekä muuntojoustavuuden, monikäyttöisyyden ja vuorovaikutuksen lisääminen kirkkotilaa ja sen historiaa arvostaen ja kunnioittaen.⁹³

Kun tavoitteeksi asetetaan mahdollisimman esteetön ja saavutettava tila, joka takaa vaivattoman liikkumisen ja oleskelun kaikille tilan käyttäjille, merkitsee se käytännössä muun muassa esteettömän wc:n rakentamista, erityistä lapsiperheiden osallisuutta tukevaa tilaa ja mahdollisuutta tarjoilun järjestämiseen pienkeittiön avulla.

Näiden palvelutarpeiden saavuttamiseksi tulee tiloja parantaa sekä rakenteellisesti ja taloteknisesti että toiminnallisesti entistä käytettävämmiksi, muuntojoustavammiksi ja monikäyttöisemmiksi. Näin voitaisiin saavuttaa Anttilan asettama tavoite huolehtia siitä, että kirkkotila voisi ”rakennuksena ja seurakunnallisen elämän keskuksena antaa parhaat mahdollisen puitteet niin jumalanpalveluselämän kuin muun seurakunnallisen toiminnan toteuttamiselle nyt ja kehittämiselle pitkälle tulevaisuuteen.”⁹⁴

Strateginen suunta on saanut tuen myös koko seurakunnan työyhteisöltä, joka on yhteisissä työskentelyissä ilmaissut tukensa kirkon monikäyttöisyyden ja muuntojoustavuuden lisäämiselle. Akuuteiksi tarpeiksi

⁸⁹ *Hankesuunnitelma* 2026, 14-16.

⁹⁰ *Hankesuunnitelma* 2026, 14.

⁹¹ *Hankesuunnitelma* 2026, 14-15.

⁹² *Hankesuunnitelma* 2026, 15.

⁹³ *Hankesuunnitelma* 2026, 16.

⁹⁴ *Hankesuunnitelma* 2026, 16.

on näissä tunnistettu sopiva tila sielunhoidolliselle keskustelulle sekä kirkkokahvien järkevälle järjestämiselle. Näiden kirkon monikäyttöisyyttä koskevien tarpeiden huomioon ottaminen edellyttää myös mahdollisuutta samanaikaiseen toimintaan kirkkosalissa ja muissa tiloissa sekä riittäviä ja toimivia säilytystiloja sekä puitteita siivoamiselle ja tilojen valmistamiselle. Jollei näitä tarpeita oteta suunnittelussa huomioon, muuttuu etenkin suntioiden työ kohtuuttomaksi.

Seurakunnan tarpeiden arvioinnin lopuksi on syytä arvioida myös Tyrvään uuden kirkon asemaa seurakunnan muiden kirkkojen yhteydessä. Sastamalan kirkoista nousee valtakunnallisten maamerkkikirkkojen joukkoon tällä hetkellä käytännössä vain Pyhän Olavin kirkko. Tämän lisäksi Pyhän Marian kirkon merkitystä nostaa sen asema keskiaikaisena konserttikirkkona ja Sastamala Gregorinan kotikirkkona. Sen sijaan Tyrvään kirkon asema muodostuu toisin, yhtäältä seurakunnan pääkirkkona ja toisaalta alueellisesti merkittävänä kirkkona, jota ei kuitenkaan edellisten tavoin laajemmin tunneta. Jos Tyrvään kirkkoa halutaan kehittää vierailukohteena, edellyttää se merkittävää panostusta kirkon kehittämiseen Pyhän Olavin ja Pyhän Marian rinnalla pyhänä tilana, jonka tehtävänä on palvella seurakunnan oman toiminnan lisäksi paikkakunnalla vierailevia ja tehdä siten turisteista pyhiinvaeltajia. Tämä voisi käytännössä tarkoittaa muun muassa laajennettua aukioloa sekä sellaisten palvelujen tarjoamista, joita ei keskiaikaisissa kirkoissa voi samaan tapaan tarjota esimerkiksi toimintojen, nykytaiteen ja osallisuuden palveluiden osalta.

5. Muutosideoiden analyysi

Tyrvään kirkon muutosten suunnittelussa on edetty tilanteeseen, jossa seurakunnalla on käytettävissään Arkkitehtitoimisto NOAN:n laatima hankesuunnitelma, jonka tehtävänä on taustoittaa peruskorjauksen talotekniikan ja kirkkotilan monipuolisen käytön tavoitteet. Suunnitelma ei ota kantaa yksityiskohtien suunnitteluun vaan linjaa toimenpiteitä, jotka palvelevat edellä esitettyjä käyttäjien tarpeita.⁹⁵

Otan seuraavaksi kantaa hankesuunnitelmassa esitettyihin toimenpiteisiin, jotka vaikuttavat kirkkotilan toiminnallisuuksiin, jumalanpalveluselämään ja teologiaan. Käytän tässä analyysissä apunani Jumalanpalveluksen matriisin ohella James F. ja Susan J. Whiten kirkkotilajakoa. Whitet jakavat kirkon kuuteen eri tilaan: kokoontumistilaan, liikkumistilaan, seurakunnan tilaan, musiikkitalaan, alttaritilaan ja kastetilaan sekä kolmeen liturgiseen keskukseen alttariin, saarnatuoliin ja kastepaikkaan, joista jokaisella on oma tehtävänsä ja omat erityispiirteensä.⁹⁶ Näiden kahden työkalun avulla on mahdollista esittää arvio siitä, kuinka esitetyt muutokset vaikuttavat kirkon monimuotoiseen käyttöön ja hengelliseen merkitykseen sekä vastavat seurakunnan nykyisiin ja tuleviin tarpeisiin.

Kokoontumistila

Kokoontumistilat ovat jääneet suomalaisissa kirkoissa perinteisesti vähimmälle huomiolle. Kyse on siitä, miten seurakunta kokoontuu kirkkoon saapuessaan ja muodostuu yhteisöksi. Kokoontumistilat juontavat juurensa jo antiikin kirkkojen narthexiin ja mahdollisesti vielä kauemmaksi. Uusimmassa ajattelussa on kiinnitetty erityistä huomiota näiden tilojen mahdollistamaan yhteisöllisyyden rakentamiseen. Tarkasteluun on noussut esimerkiksi kirkkokahvien ja pienten epämuodollisten kohtaamisten merkitys. Kokoontumistilat ja liikkumistilat ulottuvat myös kirkon ulkotiloihin ja niihin kuuluvat nykyään kaikki tilat aina saapumis- ja parkkipaikoilta kirkkosaliin saakka.

Suunnitelma sijoittaa monikäyttöisen kokoontumistilan kirkon länsiosaan urkuparven alle. Tilaan on suunniteltu keskikäytävän pohjoispuolelle lasten tila, jossa on tekstiililattia ja lattialämmitys. Keskikäytävän eteläpuolelle taas on suunniteltu keittiötilaa.⁹⁷ Näiden läheisyyteen on kaavailtu myös wc-tiloja siten, että pohjoiseen kellotorniin rakennetaan esteetön wc-tila nykyisen morsiushuoneen tilalle ja eteläiseen kellotorniin wc-tila siten, että sinne jää varaus hissille.⁹⁸

Esitetyt muutokset palvelevat kirkon monikäyttöisyyttä sekä kaikkien käyttäjien osallisuutta. Uudet tilat ja toiminnot mahdollistavat etenkin lasten sekä muutoin rajoitetusti osallistumaan kykenevien ihmisten osallistumisen seurakunnan elämään.

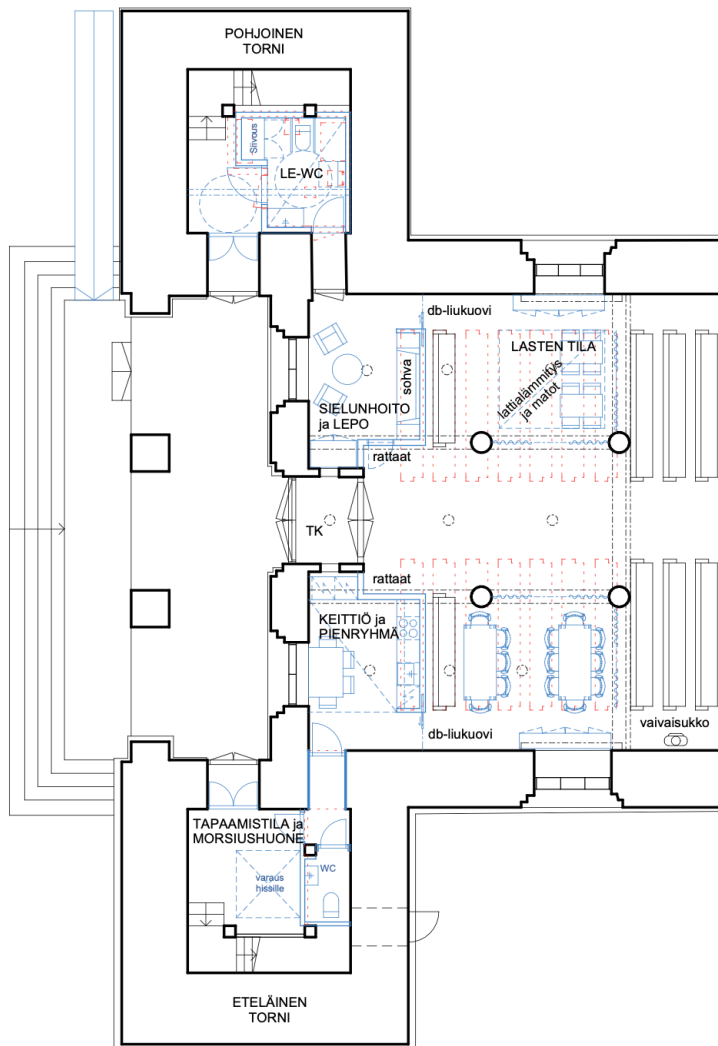
Suunniteltu lasten tila vaikuttaa erinomaiselta sijoittuen sekä kirkkosaliin että tarvittavien osallisuuden palveluiden, wc-tilojen, keittiön ja sisäänkäynnin yhteyteen. Tilan sijoittuminen mahdollistaa näin sekä osallisuuden että erillisyyden ja ikäkauden mukaisten tarpeiden huomioon ottamisen. Samoin sielunhoidolle ja levolle varattu tila tarjoaa seurakunnan työntekijöiden kaipaaman mahdollisuuden toimituskeskusteluille sekä seurakuntalaisten kohtaamiselle yllättävissäkin tilanteissa.

⁹⁵ *Hankesuunnitelma 2026*, 7.

⁹⁶ White & White 1998, 4.

⁹⁷ *Hankesuunnitelma 2026*, 11.

⁹⁸ *Hankesuunnitelma 2026*, 12.

Tyrvään uuden kirkon länsiosan kokoontumistilan suunnitelma 2026.⁹⁹

Kokoontumistilojen toiminnallisuutta palvelee myös suunnitelmassa esitetty keittiö- ja pienryhmätila, jonne on suunniteltu varaus 60 henkilön astiastolle sekä pika-astianpesukoneelle. Keittiön tuoma mahdollisuus asialliseen tarjoiluun parantaa merkittävästi kirkon käyttöä erilaisissa seurakunnan tilaisuuksissa.¹⁰⁰

Kokoontumistilaa on varattu myös eteläiseen ristisakaraan, joka on käytännössä monen seurakuntalaisen todellinen tuloväylä kirkkoon. Ratkaisu mahdollistaa näin myös epävirallisen viiptylyn kirkossa tilaisuuksien jälkeen, joka lisää yhteisöllisyyttä. Tämän lisäksi monipuoliset monitoimitilat antavat mahdollisuuden luontevaan oleskeluun myös niille seurakuntalaisille, jotka eivät syystä tai toisesta pysty istumaan koko jumalanpalveluksen ajan paikallaan kirkonpenkissä.

Kokonaisuudessaan nyt esitetyt tilamuutokset mahdollistavat aiempaa paremmin kirkossa viiptylyn sekä epämuodollisten kokoontumisten järjestämisen, joille on erityinen tarve sekä jumalanpalvelusten yhteydessä että muina aikoina kirkon ollessa auki, ja tukevat siten kotiorientaatioon kuuluvan yhteisöllisyyden toteutumista.

⁹⁹ Hankesuunnitelma 2026, 55.

¹⁰⁰ Hankesuunnitelma 2026, 31.

Liikkumistila ja seurakunnan tila

Liikkumistila ja seurakunnan tila kuuluvat kiinteästi yhteen. Liikkumistilaan kuuluvat kaikki käytävät ja kulukuväylät niin sisällä kuin ulkona, joita pitkin seurakunta siirtyy paikasta toiseen, kun taas seurakunnan tilan muodostivat perinteisessä protestanttisessa tilassa erityisesti kirkonpenkit, joissa seurakunnan odotettiin istuvan jumalanpalvelusten ja tapahtumien aikana. Molempien osalta kysymykseksi nousee nykypäivänä ennen muuta esteettömyys. Nykyinen järjestely on liikunta- ja istumarajoitteiselle vaikea. Asiaa voi havainnollistaa miettimällä, miten sähköpyörätuolilla liikkuva osallistuu itsenäisesti seurakunnan jumalanpalveluselämään. Mitä kautta hän saapuu kirkkoon ja millaista apua hän siihen tarvitsee? Mistä löytyy oma paikka, virsikirja, käsiohjelma ja niin edelleen? Miten hän saapuu ehtoolliselle tai mihin se hänelle tuodaan?

Nyt esitettävä muutos parantaa tilannetta merkittävästi panostamalla esteettömyyteen ja saavutettavuuteen. Alttarialueen laskeminen kirkkosalin kanssa samaan tasoon takaa esteettömän pääsyn nauttimaan ehtoollista kirkon pääalttarilta samoin kuin läntiselle pääovelle rakennettava luiska mahdollistaa pääsyn sisälle kirkkoon. Museovirasto on omassa lausunnossaan kehottanut selvittämään esteetöntä reittiä aina parkkipaikalta saakka, johon huomioon on helppo yhtyä myös teologisista lähtökohdista.¹⁰¹ Käytännössä tämä tarkoittaa muun muassa pääoven sähköistämisen ottamista huomioon jatkosuunnittelussa. Mahdollisimman esteetön ja saavutettava kirkko todistaa seurakunnan uskosta ja arvoista eli viime kädessä siitä, että kaikki ovat Jumalan huoneeseen tervetulleita.

Tilaan jää kaikesta huolimatta tiettyä esteellisyyttä, jota ei pystytä täysin välttämään, mutta tämä koskee etupäässä altttarialuetta, saarnatuolia ja urkuparvea, jotka käsitellään omassa kohdassaan. Tosin jo tässä kohtaa on hyvä todeta, että hankesuunnitelmassa pohjoiseen sivusakaraan kaavaillun täysin esteettömän alttarin toteuttamista puoltaa se, että tämä tulisi jatkossakin olemaan ainoa täysin esteetön alttaripöytä, joka takaisi esteettömän pääsyn sekä messuntoimittajille että kaikille osallistujille.¹⁰²

Seurakuntalaisten osallisuutta parantavat myös kirkkosaliin suunnitellut muutokset, jotka tuovat lisää tilaa niin kirkon etuosaan itäsakaraan kuin pohjoiseen ja eteläiseen sakaraan. Näitä tiloja on mahdollista varata tarpeen mukaan pyörätuolinkäyttäjille, jonka lisäksi niitä voidaan osin kalustaa irtotuoleilla. Eri tavoin muotoillut ja sijoitetut tuolit mahdollistavat muun muassa rollaattorin kanssa toimisen nykyistä huomattavasti sujuvammin. Istuimien jatkosuunnittelun ja sijoittelun yhteydessä on hyvä ottaa huomioon niiden seurakuntalaisten osallisuus, joille pitkäaikainen istuminen on haasteellista. Tätä voidaan parantaa olennaisesti esimerkiksi kokoontumistiloihin sijoitettavilla, siirrettävillä niin sanotuilla cocktail-pöydillä tai vastaavilla järjestelyillä, joiden ääressä on luontevaa seisoa pitempiäkin aikoja silloin, kun istuminen ei ole mahdollista.

Musiikkitila

Esitetty muutos tuo muuntojoustavuuden myötä merkittävän parannuksen kirkon musiikkitilaan. Urkuparvi säilyy edelleen keskeisenä musiikkitilana, tosin sen saavutettavuus jää nykyiseen tapaan haastavaksi ja edellyttää mahdollisuutta käyttää portaita. Tämä tukee eteläiseen kellotorniin jätettyä hissivarausta. Sen sijaan kirkkosalin etuosaan sijoitettu suurempi tyhjä tila parantaa erilaisten musiikkiryhmien esiintymismahdollisuuksia huomattavasti. Musiikin ohella altttarialueen edessä olevaa tyhjää tilaa voidaan käyttää myös muihin esittäviin taiteisiin kuten kirkkonäytelmiin.

¹⁰¹ Museoviraston lausunto 2.6.2026, 3.

¹⁰² Vrt. Museoviraston lausunto 2.6.2026, 4, joka kehottaa pohtimaan esteettömän sivualttarin tarvetta jatkossa.

Jatkosuunnitteluun tehty varaus uusista kuorokorokkeista on kannatettava. Nykyinen järjestely jossa kuorot esiintyvät kuorin portailta tai nykyisiltä kuorokorokkeilta on joiltakin osin epätydyttävä, eikä esimerkiksi tarjoa suurikokoisille kuorolaisille riittävää tilaa. Etuosan tyhjä tila antaa kuoroille mahdollisuuden järjestäytyä monella eri tavoin kuten esimerkiksi perinteiseen tapaan vastakkain antifonaalisesti, joka osoittautui Sastamala Gospelin kanssa tehdyissä kokeiluissa yllättävän hyväksi ratkaisuksi myös akustisesti ja jota voidaan jatkossa tutkia lisää. Tämä voisi parhaimmillaan etenkin jumalanpalveluskäytössä tukea seurakunnan temppeliorientaatiota, kun kuoro ei laulaessaan peitä näkymää alttarille vaan pikemminkin antaa sille fokuksen.

Kirkkosalin etuosaan avautuva monikäyttöinen musiikkitala kannustaa pohtimaan myös siirrettävän soitto-pöydän tai virtuaaliurkujen hankintaa, joka mahdollistaisi urkujen soiton kirkon etuosasta. Koko kirkon äänentoistojärjestelmän uusiminen tulee peruskorjauksen myötä ajankohtaiseksi ja tullee parantamaan musiikin mahdollisuuksia. Musiikkityölle on myös varattu varastointitilaa entistä paremmin kirkkosalista.¹⁰³ Jatkosuunnittelussa on muutoinkin hyvä suunnitella monikäyttöisen musiikkitalan käytännönvaatimuksia äänentoiston laadun ohella sen käytettävyyden ja estetiikan osalta siten, että tekniset ratkaisut saadaan mahdollisuuksien mukaan kätkeytyä vaikkapa lattiarakenteisiin.

Alttaritila, saarnatuoli, lukupulpetti ja kastepaikka

Kirkon keskeisimmät symbolit liittyvät alttariin, saarnatuoliin ja kastepaikkaan. Esitetty muutos pitää saarnatuolin ennallaan, parantaa merkittävästi alttarialueen toiminnallisuutta, tuo uusia mahdollisuuksia sananjulistukseen ja yhteiseen rukoukseen sekä korostaa kasteen asemaa.

Saarnatuoli

Saarnatuoli suunnitellaan konservointimaalattavaksi siten, että sävyt ovat lähellä nykyisiä ja perustuvat vuoden 1855 alkuperäiseen värikytöseen.¹⁰⁴ Ratkaisu on perusteltu ja tukee historiallisen saarnatuolin osalta jatkuvuutta. Kaikkien esitettyjen muutosten jälkeenkin saarnatuoli seisoo edelleen omalla paikallaan kirkon keskuskupolin koillisulmassa ja välittää muistoa ja ymmärrystä ajasta, jolloin joka sunnuntainen jumalanpalvelus keskittyi saarnatuoliin ja seurakuntalaiset kokoontuivat kirkonpenkkiin sanankuuloon. Tämä mahdollisuus säilyy esitettyjen muutosten myötä lähes muuttumattomana ja tukee jumalanpalveluksen perinteistä synagogaorientaatiota. Sen ohella jatkosuunnittelussa on hyvä ottaa huomioon uudemman synagogaorientaation toteutuminen, joka edellyttää audiovisuaalisen materiaalin parempaa esittämistä esimerkiksi mahdollisten näytön tai näyttöjen ja parannetun äänentoiston myötä.

Alttarialue

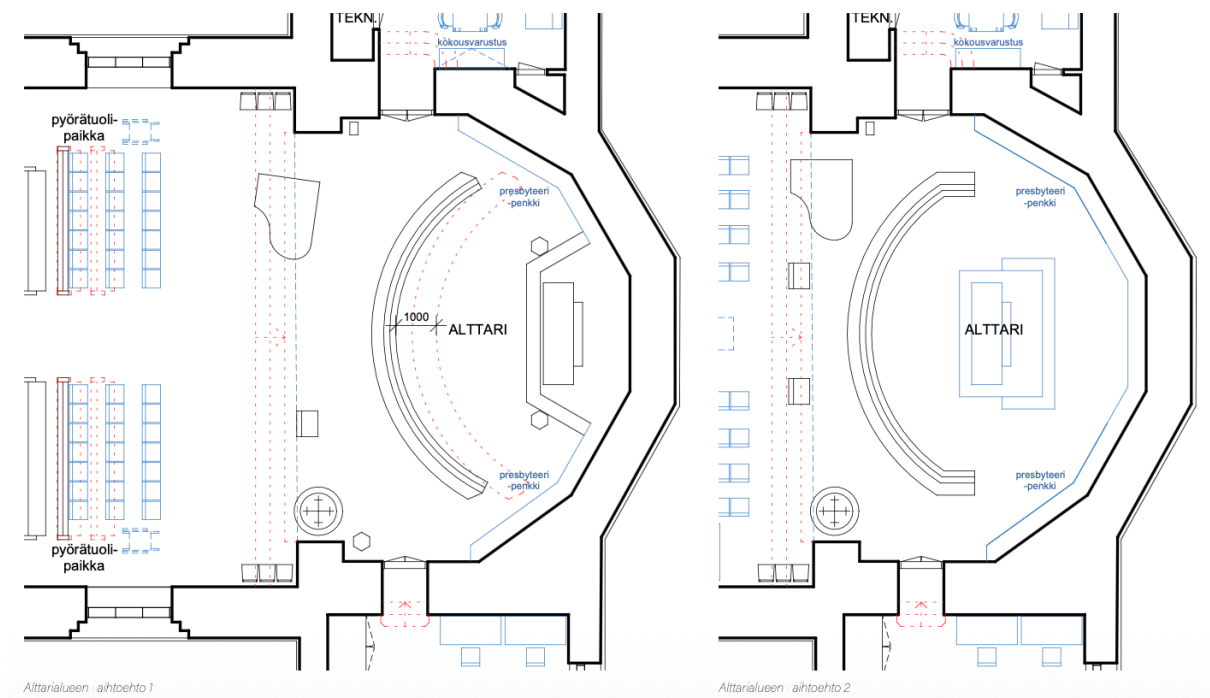
Alttarin toiminnallisuutta suunniteltaessa tulee pohtia, mitä alttari merkitsee ja viestii eri seurakuntalaisille. Onko alttari seurakunnalle ensi sijassa temppeli- ja usein myös erämaorientaation tapaan Jumalan läsnäolon keskeisin paikka, jota kohti kaikki seurakunnan toiminta suuntautuu; tai kotiorientaation mukainen pyhä pöytä, jonka ympärille seurakunta kokoontuu viettämään yhteistä ateriaa; tai synagogaorientaation mukainen pyhien kirjoitusten puhujanpöytä ja esirukouksen paikka; tai jotakin näiden väliltä ja kaikkia näitä? Optimaalinen ratkaisu tukisi jollakin tavalla kaikkia edellä mainituista vaihtoehdoista.

¹⁰³ *Hankesuunnitelma* 2026, 50, 55.

¹⁰⁴ *Hankesuunnitelma* 2026, 45.

Ehkä eniten alustavaa keskustelua herättänyt alttarialueeseen esitetty muutos koskee sen lattian korkeutta, joka on vaihdellut eri aikoina. Alun perin kuorin lattia oli vain hieman kirkkosalin lattiaa korkeampi, kun taas vuoden 1938 peruskorjauksessa se nostettiin kolmen askeleen korkuiseksi.¹⁰⁵ Nyt esitettävässä muutoksessa alttarialueen lattia tuotaisiin samaan tasoon kirkkosalin sekä pohjoispuolen sakastin ja eteläpuolen työskentelytilan kanssa, joka mahdollistaisi esteettömän kulun eri tilojen ja toimintojen välillä.¹⁰⁶ Käsittelem tätä kysymystä osana alttarialueen muutosten kokonaisuutta, josta hankesuunnitelma antaa kaksi eri vaihtoehtoa: VE1 ja VE2.

4.3 Alttarialue, VE1 ja VE2

Tyrvään kirkon alttarialueen suunnitelmat VE1 ja VE2¹⁰⁷

Molemmat vaihtoehdoista parantavat alttarin toiminnallisuutta ja tuovat tilaa alttarialueelle toimia. Erityisen kannatettavana pidän vaihtoehtoa VE2, joka tuo alttarin lähemmäksi seurakuntaa ja tarjoaa paremman mahdollisuuden alttarin ympärille kokoontumiseen. Tähän vaihtoehtoon sisältyy vaikuttava symbolinen ulottuvuus koko alttarialueen kiertävän presbyteeri- tai kuoripenkin muodossa, joka jää VE1:ssä hieman vajaaksi. Monelle seurakuntalaiselle on tärkeää alttarikaiteen puolikaaren muoto, jonka koetaan symboloivan sitä, kuinka ajassa alttarikaiteelle polvistuvat kokoontuvat yhdessä näkymättömän ympyräkaaren toiselle puolelle kokoontuvan perille päässeiden seurakunnan kanssa ajan ja paikan ylittävänä ikuisuuden symbolina. VE2 järjestelyssä presbyteeripenkki täydentää ja edustaa valkopukuisten toimittajien osalta seurakuntaa sekä ajassa että ikuisuudessa. Tästä on merkinä toimittajien alba, joka valkoisena kastepukuuna todistaa kaikkien kastettujen osallisuudesta Kristuksesta.

Symbolien voimaan kuuluu se, että ne avautuvat ja niitä voidaan tulkita monella eri tapaa. Nyt esitetyn symbolin riskinä voidaan pitää sitä, että se ylikorostaisi kirkon virkaa. Tätä riskiä voidaan kuitenkin käytöllä pienentää siten, että kuoripenkkiä käytetään rikkaasti kaikkien toimittajien ja koko palvelevan seurakunnan

¹⁰⁵ RHS 2026, 111.

¹⁰⁶ Hankesuunnitelma 2026, 36.

¹⁰⁷ Hankesuunnitelma 2026, 56.

penkkinä, jonne esimerkiksi ehtoollisavustajat kokoontuvat jo uhrivirren aikana, minkä on jo aiemmin todettu vahvistavan seurakunnan osallisuuden kokemusta. Laajennettu kuoripenkki yhdessä muuntojousta-
van etuosan ja irtotuolien kanssa mahdollistaa myös alttarin käytön keskeisalttarina pienissä tilaisuuksissa kuten viikkomessuissa.

Tässä yhteydessä on hyvä huomata, että seurakunnan työntekijöiden kanssa käydyssä keskustelussa mielipiteet jakaantuivat eri vaihtoehtojen välillä. Tämä saattoi osaltaan johtua siitä, että esittelin asiaa käsiteltäessä mahdollisuuden, jossa konfirmoitavat voisivat konfirmaatiojumalanpalveluksessa käyttää edellä esitettyyn tapaan kuoripenkkiä. Osa työntekijöistä piti tätä mahdottomana muun muassa anonyymiteettiin vedoten sekä ehkä myös konfirmoitavien ja toimittajien omasta arkuudesta johtuen. Mahdollisuuden toteuttaminen ei kuitenkaan merkitse sitä, että sitä tulisi joka tilanteessa käyttää. Tässä tulee luottaa toimittajien ammattitaitoon arvioida pastoraalisesti kulloisenkin tilaisuuden tarpeet ja mahdollisuudet.

Joka tapauksessa alttaripöydän tuominen apsidin etuosaan on teologisesti perusteltua, koska se vahvistaisi Tyrvään kirkon katedraalimaisia piirteitä liittämällä sen muodon ja toiminnallisuuden entistä selvemmin varhaisimpiin basilikoihin, joissa alttari ei ollut kiinni kirkon itäseinän apsidissa vaan siihen saattoi olla huomattavasti etäisyyttä.¹⁰⁸ Yhdessä alttariseinän kiertävän kuoripenkin kanssa tämä takaisi mahdollisuuden siihen, että seurakunta voi entistä paremmin kokoontua viettämään messua alttarin ympärille samalla, kun se suuntautuu yhdessä kohti alttaria, itää, ylösnousemusta ja Kristuksen paluuta. Ratkaisun tehtävänä on siten yhdistää molemmat perinteiset alttarin muodot ja toiminnallisuudet.¹⁰⁹

Katedraalipiirteiden vahvistamista tällä tavoin tukee myös sen tasapainottava vaikutus suhteessa lattiapinta-alan laskemiseen kirkkosalin tasoon.¹¹⁰ Tässäkin ratkaisussa alttaripöydän ympärille on edelleen suunniteltu kahden askelman korkuinen alttarikoroke, joka takaa alttarin erityisen aseman korostamisen, joka korostuu erityisesti VE2:n muotoilun ja mahdollistaman käytön myötä. Suunnitelma on saavutettavuuden näkökulmasta nykytilanteeseen verrattuna huomattavasti parempi, koska se mahdollistaa seurakuntalaisen saavutettavan pääsyn alttarialueelle ehtoollista nauttimaan sekä kuorin pohjoispuolen sakastiin ja eteläpuolen työtilaan. Sitä vastoin alttarille pääsy säilyy näiden kahden askelman myötä edelleen esteettisenä, jota täydentää pohjoisen sakaran täysin esteetön sivualttari, jonka rakentaminen on myös näin ollen perusteltua. Edelleen esteettömän sivualttarin rakentamista puolustaa sen käyttö suurten jumalanpalvelusten esteettömänä ehtoollisenjakopisteenä sekä sivualttarin siirrettävyys ja tilan muunneltavuus monimuotoisen jumalanpalveluselämän toteuttamispaikkana.

Lukupulpetti

Rikkaan ja monimuotoisen jumalanpalveluselämän tukemista parantavat myös VE2:ssa esitetyt kaksi uutta lukupulpettia. Yhdessä nämä sekä jatkavat varhaiskristillisistä basilikoista keskiajalle jatkunutta perinnettä että tarjoavat mahdollisuuden lukupulpettien erilaiseen sijoittamiseen jumalanpalvelusten ja tapahtumien luonteen mukaan. Kokeiltavaksi voisi tällöin tulla muun muassa toisen lukupulpetin sijoittaminen seurakuntaa ja toisen alttaria kohti, joka tukisi mahdollisuutta yhtäältä julistaa Jumalan sanaa seurakunnalle (Raamatun lukukappaleet) ja toisaalta koota ja suunnata seurakunnan rukouksen kohti Jumalaa (yhteinen esirukous). Vaihtoehtoja on monia ja seurakunnan tulee tutkia niitä osana elävää jumalanpalveluselämää.

¹⁰⁸ McCarthy & Leachman 2016, 108-109.

¹⁰⁹ Altтарin muodon ja toiminnallisuuden teologiasta Daelemans 2020.

¹¹⁰ *Hankesuunnitelma* 2026, 36.

Jokaisesta muutoksesta on hyvä jäädä oman aikamme kirkkotaiteen jälki. Julkisen vallan puolelta tätä on edistetty muun muassa prosenttiperiaatteella, jossa noin prosenttia rakennushankkeen kokonaiskustannuksista on suositeltu käytettäväksi taidehankintoihin. Suomen evankelis-luterilaisella kirkolla ei vastaavaa suositusta ole, mutta taiteen hankintaa ovat edustaneet pikemminkin ”pitkät perinteet arkkitehtuurin ja taiteen yhdessä muodostamasta kirkkotilasta”.¹¹¹

Hankesuunnitelmassa on suunniteltu taidehankintojen osalta kuoriin kahta uutta alttaritaulua.¹¹² Niiden ajatuksena on täydentää oman aikamme ilmaisulla ja kerroksella alttarialuetta kohti alkuperäisempää Gylichin suunnittelemaa kuoria, jossa seitsemän suuren maalauksen tuli kattaa kuorin seinät nauhamaisena sarjana. Ajatus on rohkea ja harkitsemisen arvoinen, mutta edellyttää toteutuakseen laajaa tukea etenkin, kun uudet alttaritaulut käyvät väistämättä dialogia vanhojen kanssa ja vaikuttavat siten koko pyhän tilan yleisilmeeseen.

Toinen hankesuunnitelman tarjoama suurempi taidehankinta koskee uutta, monisukupolvista, kiinteää kastepuuta, jonka paikaksi on kaavailtu keskikupolin kaakkoislaitaa.¹¹³ Tämä on kannatettavaa ja jatkaa tilallisesti perinteistä luterilaista symboliikkaa, jossa kirkon etuosaan sijoitetut alttari, saarnatuoli ja kastepaikka muodostavat kolmion, jonne mahdollisimman monella seurakuntalaisella on penkistä näköyhteys. Tätä symboliikkaa ei kuitenkaan tule ottaa jatkosuunnittelussa niin kirjaimellisesti, etteikö kastemaljalle ja paikalle voitaisi etsiä myös muita sijoitusmahdollisuuksia kuin uuden kastepuun ympäristö.

Tutkittavien kastepaikkojen joukkoon voidaan kastepuun läheisyyden lisäksi liittää alttarialue, tie keskikäytävää pitkin alttarille sekä esimerkiksi kirkon keskipiste kupolin alapuolella käytävien risteyskohdassa. Olennaisinta on kirkkomme kohtalonkysymyksenä olevan kasteen rikkaan symboliikan tuominen osaksi kirkon jatkuvaa käyttöä ja symbolimaailmaa. Tällöin kaste voi käydä vuoropuhelua niin kirkon historian kuin nykyisyyden kanssa ja liittää kastettavat osaksi läpi aikojen pyhiinvaeltavaa Jumalan kansaa. Kastemaljan vesi ja vieressä palava kynttilä todistavat kasteen vaikutuksen jatkuvuudesta, seurakunnan yhteydestä Kristukseen ja toisiinsa sekä Jumalan läsnäolosta niin kirkkotilassa kuin kunkin kastetun elämässä. Kannatettavaa onkin, että kirkossa on jumalanpalveluksen yhteydessä aina esillä kastemalja, jossa on vettä muistuttamassa seurakuntalaista hänen omasta kasteestaan ja tarjoamassa mahdollisuuden niin yhteyseen kuin yksityiseen kasteenmuistamiseen.

Kolmas huomioon otettava taidehankinta koskee kirkkotekstiilejä. Kirkon merkittävän uudistuksen yhteydessä on paikallaan hankkia uudet kirkkotekstiilit koskien sekä etenkin uusia kalusteita että liturgisia vaatteita kaikissa värisarjoissa. Hankinnassa tulee ottaa huomioon sekä korkea symbolinen ja esteettinen taso että käytännöllinen laatu niin, että vaatteita kantavat kokenevat ne kauniiksi ja luonteviksi ja myös käyttävät niitä kirkon perinteen osoittamalla tavalla. Hankinnan tulisi koskea vähintään kaikkia Jumalanpalveluksen oppaan osoittamia kirkkotekstiilejä.¹¹⁴ Taidolla uudistetut kirkkotekstiilit toimivat parhaimmillaan myös uudistetun kirkon symbolina.

¹¹¹ *Taidetta arkeen* 2013, 18.

¹¹² *Hankesuunnitelma* 2026, 11, 28, 36.

¹¹³ *Hankesuunnitelma* 2026, 11, 30, 55.

¹¹⁴ *Palvelkaa Herraa iloiten* 2009, 69.

Hankesuunnitelman muutosten kokonaisuus Jumalanpalveluksen matriisissa

Yhdessä esitetyt muutokset sekä säilyttävät (saarnatuoli ja sen ympärille kokoontuva seurakunta) että uudistavat (alttarin ympärille kokoontuva seurakunta, kirkkotaide) kirkon keskeisimpiä symboleja. Hankesuunnitelma ottaa huomioon seurakunnan toiveet etenkin kirkon monimuotoisesta käytöstä. Jumalanpalveluksen matriisissa tämä merkitsee jokaisen orientaation huomioon ottamista sekä merkittäviä parannuksia:

Temppeliorientaation osalta ehdotetut muutokset korostavat alttaria ja mahdollistavat sitä kohti suuntautuvan liikkeen. Esitetty uusi kuoripenkki tuo tässä suhteessa merkittävän uuden symbolisen piirteen, joka kytkeytyy aina varhaisen kirkon perinteeseen saakka. Muuntojoustava tyhjä tila ja monet liturgiset polttopisteet kuten uusi kastepuu voivat myös tuoda toiminnan myötä tilaan temppeliorientaatiota tukevaa liikettä.

Synagogaorientaation kohdalla saarnatuoli säilyttää perinteisen järjestyksen, jonka lisäksi uudet lukupulpetit ja avoin, muutettava tila palvelevat nykyaikaisen julistuksen ja opetuksen tarpeita. Samaan suuntaan vaikuttaa myös koko kirkossa toteutettavat parannukset saavutettavuuteen esimerkiksi äänentoiston ja valaistuksen osalta.

Kotiorientaatiota tukee alttarialueen muutos, joka mahdollistaa sekä suuren kokoluokan symbolisen että pienen kokoluokan intiimin kokoontumisen alttaripöydän ympärille. Tätäkin merkittävämmäksi muodostuu kuitenkin koko kirkon saavutettavuuden paraneminen yhdessä osallisuuden palvelujen kanssa. Hankesuunnitelmassa esitetyt lukuisat parannukset seurakunnan-, kokoontumis-, liikkumis- ja musiikkitiloihin mahdollistaisivat toteutuessaan kirkon kehittämisen todellisen seurakunnan elämän keskuksena Sastamalan keskustassa.

Erämaaorientaatiota muutoksessa tukee sekä rikas symboliikka että muunneltavan tilan mahdollistama tyhjyyden hyväksi käyttäminen. Edelleen eri liturgiset pisteet sekä erityisesti sivualttari ja mahdollinen kastepuu ja kastepaikka tukevat tässä suhteessa tärkeää yksityistä hiljentymistä, jota voidaan kirkon laajenemalla aukiololla ja käytöllä tukea entisestään.

Johtopäätökset

Kokoan lopuksi yhteen teologisen selvityksen keskeiset johtopäätökset sekä oman suositukseni Sastamalan seurakunnalle tehdä päätöksiä nöyrästi ja rohkeasti.

1. Kirkko elää jatkuvassa muutoksessa

Kirkkorakennukset saattavat olla vanhoja mutteivät muuttumattomia. Tarkasteltavan aikakauden pisin muuttumaton aika koskee vuosia 1855—1997 ja Tyrvään Pyhän Olavin kirkkoa. Uuden kirkon käyttöön-oton myötä seurakunnan elämän tuoma kehitys vanhassa kirkossa katkesi, kunnes se sai vähitellen 1900-luvun jälkipuoliskolla uuden elämän museokirkkona. Sitä vastoin Tyrvään uuteen kirkkoon sijoittui samana ajanjaksona vähintään kolme suurempaa muutosta 1890-, 1930- ja 1980-luvuilla. Aktiivinen käyttö toi kirkkoon myös monia pienempiä muutoksia, jotka kumuloituessaan muuttivat oleellisesti kirkkotilan kokonaisuutta. Keskustelu kirkon alkuperäisyydestä ja muuttumattomuudesta on siten väistämättä aina suhteellista ja kuvastaa usein keskustelijoiden omaa elämäkokemusta.

2. Kirkon muutos on paradigmaattista

Kirkon muutos tapahtuu aina suhteessa kunkin ajan omaan ymmärrykseen – eli on paradigmaattista – ja pyrkii seurakuntalaisen parhaaseen. Tyrvään Pyhän Olavin kirkko rakennettiin keskiajan lopulla perinteiseksi sakramentaaliseksi kirkoksi, mutta päätyi hyvin nopeasti luterilaisen reformaation pariin, joka muutti kirkon olemusta kohti perinteistä protestanttista kirkkotilaa. Kirkkoon jäi kuitenkin vaikuttamaan sekä keskiajan perinne että luterilaisittain uudistettu jumalanpalvelus- ja seurakuntaelämän ihanne.

Tyrvään uusi kirkko taas haluttiin rakentaa selvästi perinteiseksi protestanttiseksi kirkkotilaksi ja seurakunnan toiveena olikin tasavertainen ristikirkko. Suunnittelijaksi tullut P. J. Gylich kuitenkin muokkasi kirkkoa katedraalimaisemmaksi ja toi siihen suunnittelullaan estetiikkaa, jota seurakunta ei ollut ehkä edes osannut toivoa, mutta josta tuli käytön myötä kotoista ja rakasta. Gylichin työn tulosta voi kuvata Jumalanpalveluksen matriisin synagogaorientaatiolle rakennettuna kirkkotilana, jossa on enemmän esteettisesti kuin toiminnallisesti korostettu temppeloorientaation piirteitä.

Seuraavien vuosikymmenten muutoksissa vahvistettiin valittua suuntaa edelleen siten, että ihanteena oli harras tunnelma, joka jatkoi toiminnallisesti synagogaorientaatiota, mutta tarjosi esteettisesti yhä voimakkaammin tukea temppeloorientaatiolle ja jossakin määrin myös erämaaorientaatiolle kotiorientaation jäädessä vähemmälle. Näitä muutoksia ei kuitenkaan pidetty kaikilta osin onnistuneina, minkä johdosta niitä päädyttiin lopulta poistamaan 1980-luvun muutoksissa, joiden suunta oli puolestaan konservoiiva.

Alkuperäiseen kirkkotilaan ei kuitenkaan ollut enää paluuta ja tokkopa täyttää toivettakaan. Kirkon ensimmäisen vuosisadan tekninen kehitys oli tuonut seurakunnalle mahdollisuuden kehittää kirkkomusiikin ja säännöllisten urkuinvestointien ohella osallisuuden palveluita, joiden myötä kirkkoon oli tullut kunnollinen lämmitys, yleisö-wc, sähkö ja monet sen mukanaan tuomat palvelut kuten äänentoisto ja lähetystekniikka sekä monet muut pienet kirkon esteettömyyttä ja saavutettavuutta parantavat ratkaisut. Vaikka näitä muutoksia voidaan pitää triviaaleina, on ne kuitenkin kukin tehty parantamaan kaikkien seurakuntalaisten osallisuutta ja siten tukemaan Jumalanpalveluksen matriisin kotiorientaatiota.

Liturgisen liikkeen mukanaan tuomat uudistukset muuttivat vuosituhannen loppua kohden merkittäväällä tavalla kirkon jumalanpalveluselämää, kirkkokäsikirjoja, jumalanpalvelusmusiikkia ja virsiä, jumalanpalveluksen viettämisen tapaa ja tekivät messusta jokapäiväisen seurakunnan elämän keskuksen. Tässä mielessä ei ole ihme, että muuttunut jumalanpalveluselämä toi vaatimuksensa myös kirkkotilaan, jossa jumalanpalvelusta vietetään.

Suurin jumalanpalveluselämään liittyvä paradigmaattinen muutos Tyrvään uudessa kirkossa alkoi niin pienestä rakennusteknisestä muutoksesta, ettei sitä pidetty suojelun näkökulmasta olennaisena – eli kirkon alttarin siirtämisestä itseinestä *versus populum* kirkkokansaa kohden. Kyse oli kuitenkin symbolisesta muutoksesta, jonka tehtävänä oli korostaa koko Jumalan kansan aktiivista osallisuutta messun toimittamiseen sen sijaan, että pappi toimittaisi sen kansan edessä ja puolesta. Kyse oli uudenlaisesta tavasta ymmärtää ja tukea samaan aikaan sekä jumalanpalveluksen temppeli- että kotiorientaatioita. Muutos perinteisestä protestanttisesta kirkosta kohti modernia yhteisöllistä kirkkotilaa oli tullut Tyrvään kirkkoon.

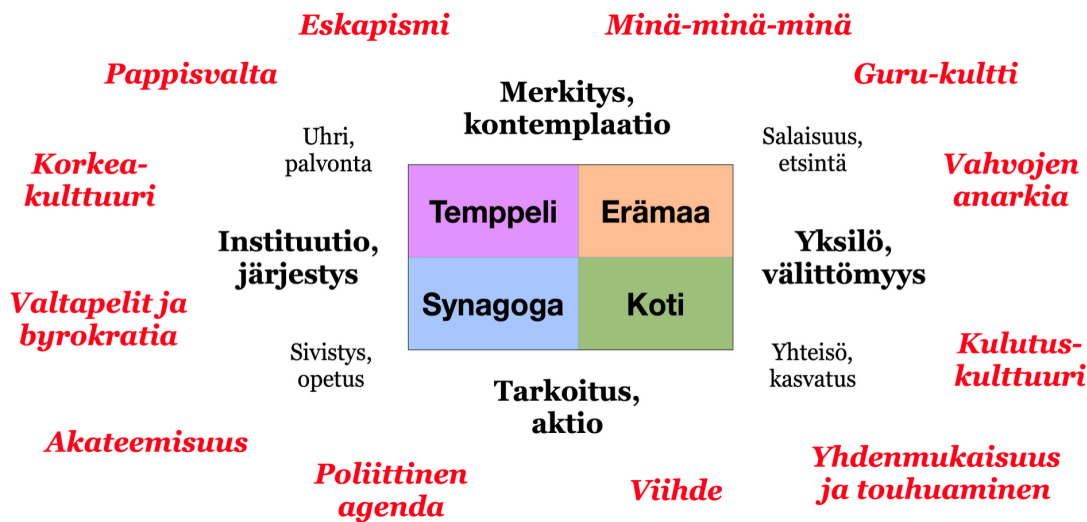
Alttarilta alkanut muutos levisi pian myös kirkonpenkkeihin, joita muokattiin palvelemaan paremmin monimuotoista jumalanpalveluselämää ja seurakunnan osallisuutta myös jumalanpalvelusten ulkopuolella. Tältä osin paradigmaattisia muutoksia syntyi sekä etuosan penkkien poistamisen tuomaan avoimeen tilaan, joka palveli entistä paremmin seurakunnan musiikkielämää, pohjoissakaran penkkien poistamiseen ja siirtämiseen, joka mahdollisti yhteisöllisyyden ja osallisuuden tukemisen kirkkokahvien ja lastentilan muodossa, sekä eteläsakaran penkkien siirtämiseen ja sivualttarin rakentamiseen, joka tuki suurten jumalanpalvelusten saavutettavan ehtoollisenjaon lisäksi erämaaorientaatioon kuuluvaa yksityistä hiljentymistä.

Seurakunta on nyt saanut kokemusta näistä muutoksista ja ne on pääasiassa otettu vastaan ilman sen suurempaa kritiikkiä. Sen sijaan seurakunnan luottamushenkilöjohto on strategisissa päätöksissään antanut tukensa kirkkojen monimuotoiselle ja laajemmalle käytölle. Samoin seurakunnan työntekijät ovat tunnustaneet muutoksen suunnan oikeaksi ja antaneet tukensa hankesuunnitelmalle, jossa tätä tuetaan ammattimaisesti, käyttäjien toiveita kuunnellen ja kirkollisen elämän vaatimuksia ymmärtäen. Muutoksen suunta on kokonaiskirkon päätösten mukainen, jonka lisäksi Museovirasto puoltaa esitetyjä suunnitelmia jatkosuunnittelua koskevine asiantuntevine huomioineen.¹¹⁵

Edellä esitetyn johdosta voidaan todeta, että viimeisin suuri paradigmaattinen muutos, joka muokkaa vanhoista kirkoista entistä yhteisöllisempiä, on mennyt laajalti kirkossa ja yhteiskunnassa läpi. Tämän lisäksi hankesuunnitelmassa esitetyt muutokset vastaavat hyvin seurakunnan esittämiin tarpeisiin. Ne parantavat huomattavasti Tyrvään kirkon monimuotoista käyttöä ja tuovat kaivattua tasapainoa Jumalanpalveluksen matriisin eri orientaatioihin. Nyt esitettävät muutokset ottavat hyvin huomioon seurakunnan esittämät toiveet ja edistävät etenkin kotiorientaatiota sekä symbolisesti että etenkin käytännöllisesti osallisuuden palveluita kehittämällä.

Joskus jumalanpalveluksen niin kuin myös laajemman kirkollisen elämän tasapainon merkitys on helpompi havaita sen puuttumisen kautta. Oheinen kuvio osoittaa punaisella sen kritiikin, mitä tasapainon järkkyminen helposti tuottaa, jos matriisin tiettyjä piirteitä ylikorostetaan, eikä koko seurakunnan ja eri ihmisten tarpeita oteta riittävässä määrin huomioon:

¹¹⁵ Museoviraston lausunto 2.6.2026.

Kuvio 2. Jumalanpalveluksen matriisi tasapainon järkkyyssä

Matriisin täydennyksen tarkoituksena on auttaa seurakuntaa suunnittelemaan kirkkotilan ohella siellä toteutettavaa toimintaa tasapainoisesti ja kaikkien seurakuntalaisten tarpeet huomioon ottaen.

3. Kirkon muuttaminen edellyttää rohkeutta ja nöyryyttä

Kirkko ei ole mikä tahansa tila, vaan symboli, jonka kautta käydään keskustelua seurakunnan identiteetistä ja suunnasta. Siksi sen muutoksessa tarvitaan sekä rohkeutta että nöyryyttä. Rohkeuteen kuuluu valppaus etsiä Jumalan tahtoa ja elää jatkuvassa uudistuksessa. Tämä koskee myös kirkkorakennuksia. Kirkon tulee sanomansa vuoksi tehdä kaikkensa, että yhä uudet sukupolvet ja ihmiset voisivat löytää tiensä Jumalan luo. Kirkkorakennus on tässä mielessä merkki, joka viittaa, kutsuu ja ohjaa ihmisiä Jumalan yhteyteen. Siksi kirkon monimuotoisessa käytössä on kyse myös kirkon lähetystehtävästä. Mahdollisimman esteetön ja saavutettava kirkko todistaa seurakunnan uskosta ja arvoista eli viime kädessä siitä, että kaikki ovat Jumalan luo tervetulleita.

Samalla kirkon uudistamiseen kuuluu nöyryys oman ymmärryksen ja inhimillisten mahdollisuuksien edessä. Kristityt voivat Jumalan tahtoa etsiessään tulla vilpittömästi eri tuloksiin. Tyrvään kirkon historia osoittaa myös sen, että kaikki uudistukset eivät ole olleet onnistuneita ja niistä on osattu myös palata. Muutoksia suunniteltaessa tuleekin kuulla seurakunnan ohella kunkin alan parhaita ammattilaisia ja tehdä päätöksiä, jotka voidaan tarvittaessa palauttaa. Hankesuunnitelmassa esitetyt muutokset ovat tällaisia. Jatkosuunnittelussa on hyvä toimia siten, että tehdyistä uudistuksista voidaan tarvittaessa palata. Edelleen on hyvä huomata, että esitetyssä hankesuunnitelmassa valtaosa kirkkosalista ja etenkin synagogorientaatiolle rakennettu saarnatuoli ja sen ympärillä olevat penkit säilyvät pääosin ennallaan. Kirkko ei muutu yleisilmeeltään tunnistamattomaksi vaan jatkaa elämäänsä osana sukupolvien ketjua.

Nöyryyden ohella täytyy kuitenkin harjoittaa myös rohkeutta. Muutoksia on aina tehty ja paikalleen jääminenkin on päätös, jonka merkitys muuttuu ajan myötä, kun uudet sukupolvet tulkitsevat vanhoja symboleja ja käytäntöjä uudella tavalla. Peruste muutoksille ja rohkeudelle löytyy evankeliumista, jossa Jeesus kutsuu seuraamaan, ei jäämään paikalleen.

Rohkeuteen kutsuu myös seurakuntien taloudellinen tilanne. Kaikkien ennusteiden mukaan seurakuntien taloudellisen kasvun vuodet ovat takana päin ja edessä on pikemminkin niukkuutta. Siksi ei voida enää ajatella, että pystyisimme pitämään kaikki ne kiinteistöt, joita 1900-luvun kasvun vuosikymmeninä rakennettiin. Päinvastoin vastuullinen taloudenhoito edellyttää sitä, että seurakunnan kiinteistöomaisuutta karsitaan ja toimintaa keskitetään entistä enemmän säilytettäviin tiloihin, joiden toimintaa kehitetään ja kuntoa parannetaan niin kauan, kun siihen on varaa. Kiinteistöomaisuutta ei voida hoitaa juustohöylällä. Valintoja on uskallettava tehdä, mieluummin hyvissä ajoin ja suunnitellusti kuin viimetingassa pakon edessä.

Kirkot ovat seurakunnan keskeisimpiä kiinteistöjä, joista tulee joka tapauksessa pitää huolta ja joista tosi-paikan tullen viimeiseksi luovutaan. Niitä voidaan perustellusti pitää Jumalalta saatuna menneiden sukupolvien lahjana, joka on uskottu välitettäväksi tuleville sukupolville entistä parempina. Niiden hoitoon sopii Jeesuksen vertaus palvelijoille uskotuista rahoista (Matt. 25:14-30). Palvelijat jotka käyttivät saamiaan talenteja, saivat isännältä kiitoksen toisin kuin palvelija, joka peloissaan hautasi saamansa talentin maahan. Seurakunnan talentit on tarkoitettu Jumalan valtakunnan työhön. Meidän tehtävämme on rukoilla ja tehdä töitä sen eteen, että tämä tapahtuu parhaalla mahdollisella tavalla.

Mika K T Pajunen, TT AmO
Sastamalassa 13.8.2026

Kirjallisuus

Biedermann, Hans

2004 *Suuri symbolikirja*. Toim. Pentti Lempiäinen. WSOY. Kahdeksas painos.

Daelemans, Bert S.J.

2020 *People of God or Body of Christ? Towards a Temple of the Spirit. Dynamism in Church Architecture*. — Architectural Actions on the Religious Heritage after Vatican II. Toim. Esteban Fernández-Cobián. Cambridge Scholars Publishing. 2020.

Dhima, Sari

2008. *Tila tilassa. Liturgian ja tilan dialogi alttarin äärellä*. Diss. Helsinki 2008. Yliopistopaino.

Duthilleul, Jean-Marie

2019 *Liturgie et architecture*. Collège de Bernardins. Editions Parole et Silence.

Fenwick, John & Spinks, Bryan

1995 *Worship in Transition. The Twentieth Century Liturgical Movement*. T&T Clark Ltd. 1995.

Gardberg, C. J.

2000 *Kansallispyhäkkö. Turun tuomiokirkko 1300-2000*. Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Halgren Kilde, Jeanne

2008 *Sacred Space. An Introduction to Christian Architecture and Worship*. Oxford University Press.

Hanka, Heikki

1997 *Kirkkomaalauksen traditio ja muutos 1720-1880. Carl Fredrik Blom murrosajan maalarina*. Jyväskylä Studies in the Arts 54. Diss. Jyväskylän Yliopisto. Jyväskylän Yliopisto.

Hiekkanen, Markus

1997 *Tyrvään Pyhän Olavin kirkko*. Vammalan kirjapaino Oy.

1998 *Suomen keskiajan kivikirkot ja kirkkointeriöörit. – Keskiajan kulttuurihistorian lukukirja*. Toim. Litzen, Veikko ja Tuhkanen, Totti. Turun Yliopiston Täydennyskoulutuskeskus.

2003 *Suomen kivikirkot keskiajalla*. Kustannusosakeyhtiö Otava.

2018 *Suomen keskiajan kivikirkot*. 4. uudistettu painos. Kirjokansi 87. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Hulmi, Sini

2019 *Pyhän säikeitä. Näkökulmia jumalanpalveluksen teologiaan*. Kirjapaja. 2019.

Kieckhefer, Richard

2004 *Theology in Stone. Church Architecture from Byzantium to Berkley*. Oxford University Press.

Kolari, Eino

1968 *Tyrvään vanha kirkko*. — Sastamalan seitsemän kirkkoa. Tyrvään Sanomat.

Kökö, Timo

2005 *Kirkko tuli Hätiniemeen ja mitä sitten. — Tyrvään kirkko 150 vuotta*. Rönkkö, Marja-Liisa. Tyrvään seudun Kotiseutuyhdistyksen julkaisuja LXXXVII. Vammalan Kirjapaino Oy.

Laasonen, Pentti

1991 *Suomen kirkon historia 2. Vuodet 1593-1808.* Werner Söderström Osakeyhtiö.

Laitinen, Riitta

2017 *Kirkkotilan hidas reformaatio. Materiaaliset ja opilliset muutokset Turun tuomiokirkossa. – Pohjoisen reformaatio.* Toim. Meri Heinonen ja Marika Räsänen. Turku Centre for Medieval and Early Modern Studies & Turun Historiallinen Yhdistys. Turun Historiallinen Arkisto 68. 2. painos. Otavan Kirjapaino Oy.

McCarthy, Daniel OSB & Leachman, James OSB

2016 *Come into the Light. Church Interiors for the Celebration of the Liturgy.* Canterbury Press.

Murray & Murray, Devonshire Jones

2014 *Oxford Dictionary of Christian Art & Architecture.* Murray, Peter & Murray, Linda. Second Edition ed. Devonshire Jones, Tom. Oxford University Press.

Pajunen, Mika K T

2020 *Hiljaisuuden viljely ja spiritualiteetti.* – Henkisyyttä ja mielenrauhaa. Aasian uskonnollisuus länsimaissa. Toim. E. Hellqvist & J. Komulainen. Gaudeamus.

2021 *Olemassaolo, poissaolo ja läsnäolo – Jumalasta puhuminen modernista postmoderniin.* – Tulevaisuuden sanat. Kirkko kolmannella vuosituhanella. Toim. Aulikki Mäkinen. Kirjapaja.

2023 Jumalanpalveluksen tila. – Kohti merkityksellisyyttä, kiinni perinteessä. Jumalanpalvelusbarometri 2023. Toim. Kari Latvus, Terhi Paananen & Mika K T Pajunen. Suomen ev.-lut. kirkon tutkimusjulkaisuja 144. Kirkon tutkimus ja koulutus: 2023.

Pajunen, Riuttala & Tuohimaa

2022 Avoimet ovet – opas kirkon aukioloon. Pajunen, Mika K T, Riuttala, Aleksi & Tuohimaa, Lauri. Pyhiinvaellus Suomi. Turun Arkkhiippakunta. <https://pyhiinvaellussuomi.fi/wp-content/uploads/2022/08/Avoimet-ovet-opas.pdf> vierailtu 10.8.2026.

Piilonen, Juhani

2007 *Sastamalan historia 2.* Vammalan Kirjapaino Oy. Vammala.

Pirinen, Hanna

1996 *Luterilaisen kirkkointeriöön muotoutuminen Suomessa. Pitäjänkirkon sisustuksen muutokset reformaatiosta karoliinisen ajan loppuun (1527-1718).* Diss. Jyväskylän yliopisto. Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 103. Helsinki.

Rönkkö, Marja-Liisa

2005 *Tyrvään kirkko 150 vuotta.* Tyrvään seudun Kotiseutuyhdistyksen julkaisuja LXXXVII. Vammalan Kirjapaino Oy.

White, James F.

1964 *Protestant Worship and Church Architecture. Theological and Historical Considerations.* Original publication Oxford University Press. New publication Wipf and Stock Publishers 2003.

White, James F. & Susan J.

2018 *Church Architecture. Building and Renovating for Christian Worship.* OSL Publications. Claremont CA. New Edition 1998. Third Printing 2018.

Wuthnow, Robert

1998 *After Heaven: Spirituality in America Since the 1950s.* Kindle Edition: University of California Press.

Yates, Nigel

2008 *Liturgical Space. Christian Worship and Church Buildings in Western Europe 1500-2000.* Liturgy, worship and society. Ashgate.

Lähteet

Hankesuunnitelma

2026 Tyrvään kirkko. *Hankesuunnitelma*. 19.3.2026. Arkkitehtitoimisto NOAN.

Palvelkaa Herraa iloiten

2009 *Palvelkaa Herraa iloiten*. Jumalanpalveluksen opas. Suomen ev. lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisu 9. 3. uudistettu painos. Kirkkohallitus. Helsinki.

Kiinteistöstrategia 2022–2026

2023 Sastamalan seurakunta. *Kiinteistöstrategia 2022–2026*. Hyväksytty kirkkovaltuustossa 11.5.2023.

Museoviraston lausunto 2.6.2026.

2026 Museoviraston lausunto 2.6.2026. MV/00547/2026.

Ojansivun haastattelu

2026 Osmo Ojansivun haastattelu. Tekijän hallussa.

Ovet auki

2020 *Ovet auki – Suomen evankelis-luterilaisen kirkon strategia vuoteen 2026*. Suomen evankelis-luterilainen kirkko. 2020. <https://evl.fi/documents/1327140/77189567/suomen-ev.lut.kirkon-strategia-vuoteen-2026.pdf> vierailtu 12.8.2026.

Ovet auki – Sastamalan seurakunnan strategia 2022–2026.

2021 *Ovet auki – Sastamalan seurakunnan strategia 2022–2026*. Hyväksytty kirkkovaltuustossa 16.12.2021, LIITE 7.

Paanu. Vammalan seurakuntalehti.

2004–2010

RHS

2025 Tyrvään kirkko. *Rakennushistoriaselvitys*. 31.10.2025. Arkkitehtitoimisto NOAN.

Saman katon alle

2019 *Saman katon alle*. – Kirkkotilatyöryhmän mietintö kirkkotilojen kehittämisestä yhteisöjen keskuksi. Suomen ev.-lut. kirkon julkaisuja 78. Kirkko ja Toiminta. Kirkkohallitus.

Sananjalka. Sastamalan seurakuntalehti.

2011–2020

Suuri ihme

2017 *Suuri ihme – rippikoulusuunnitelma 2017*. ”Elämää Jumalan kasvojen edessä”. Suomen ev.-lut. kirkon julkaisuja 60. Kirkko ja toiminta. Kirkkohallitus.

Taidetta arkeen

2013 *Taidetta arkeen*. Ehdotus valtion keinoiksi edistää prosenttiperitaatetta osana julkista rakentamista. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2013:5. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/ser-ver/api/core/bitstreams/22cca77d-74ea-4e1b-a66b-7f023c938423/content> vierailtu 11.8.2026.

Turun tuomiokirkon RHS

2023 *Turun tuomiokirkko. Sisätilojen rakennushistoriaselvitys*. Arkkitehdit Freese & Schulman. <https://tukasrky10.oncloudos.com/kuulutus/202429050.PDF> vierailtu 3.6.2026.